

Burgercollectieven in Nederland

Een conceptuele en empirische verkenning

René Bekkers, Theo Schuyt, en Job Suijs

15 december 2023

Centrum voor Filantropische Studies

Afdeling Sociologie

Faculteit Sociale Wetenschappen

Vrije Universiteit Amsterdam

**VRIJE
UNIVERSITEIT
AMSTERDAM**

**FACULTEIT DER
SOCIALE
WETENSCHAPPEN**

Burgercollectieven in Nederland: een conceptuele en empirische verkenning

Samenvatting

Dit rapport doet verslag van een verkennend onderzoek voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties naar burgercollectieven. Burgercollectieven zijn initiatieven van groepen burgers die zich vrijwillig en zonder winstoogmerk inzetten voor maatschappelijke doelen, ten dienste van algemeen nut of groepsbelangen, open staan voor iedereen, en met maatschappelijk geaccepteerde middelen werken. De maatschappelijke en wetenschappelijke aandacht voor burgercollectieven neemt internationaal toe. Nederland telt een groot aantal burgercollectieven op vrijwel alle maatschappelijke terreinen, waaronder welzijn, wonen, energie, gezondheid, cultuur, en natuur en milieu. Gegevens van de Kamer van Koophandel laten een duidelijke toename zien van het aantal coöperaties in Nederland, zowel op het terrein van ideële, belangen- en hobbyverenigingen, energie, en zorg.

Van het aantal burgercollectieven in Nederland waren nog geen eerdere schattingen bekend. Op basis van steekproeven uit gegevensbestanden van acht koepelorganisaties voor maatschappelijke initiatieven presenteren we dit rapport een eerste grove schatting van het aantal burgercollectieven in Nederland: dat zijn er minstens 7.400. Het totaal aantal burgercollectieven in Nederland is zeker hoger omdat slechts een deel van alle burgercollectieven is aangesloten bij de koepelorganisaties die we in dit onderzoek konden betrekken.

Acht op de tien burgercollectieven in de steekproef voor de empirische verkenning zijn lokaal actief. Twee derde werkt aan maatschappelijke en sociale doelen. Drie kwart van de burgercollectieven die we in de gegevens aantreffen hebben de status van Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Omdat burgercollectieven in de regel geen jaarverslagen publiceren kunnen we geen goede schatting maken van hun economische waarde in termen van omzet, vrijwilligers, of bereikte resultaten. Wetenschappelijk gezien is het ingewikkeld en tijdrovend om de maatschappelijke impact van burgercollectieven vast te stellen.

De maatschappelijke waarde van burgercollectieven ligt vooral in de directe betrokkenheid van burgers bij maatschappelijke uitdagingen op allerlei beleidsterreinen, en in de innovaties die uit burgercollectieven voortkomen.

Nederland telt internationaal gezien een hoog percentage vrijwilligers. Uit bevolkingssteekproeven voor het onderzoek "Geven in Nederland" weten we dat ongeveer drie op de tien inwoners van Nederland jaarlijks actief meehelpt bij lokale maatschappelijke initiatieven. Het percentage van de bevolking dat diensten gebruikt van burgercollectieven is onbekend maar ligt vrijwel zeker hoger.

We hebben nog weinig zicht op de levenscyclus, de overlevingskansen en duurzaamheid van burgercollectieven. Burgercollectieven die ontstaan als kleinschalige initiatieven van een paar betrokken burgers kunnen bij gebrek aan succes al snel een stille dood sterven, maar ook door actieve mobilisatie van vrijwilligers, verwerving van duurzame bronnen van inkomsten en professionalisering uitgroeien tot grote non-profitorganisaties of tot sociale ondernemingen en coöperaties die winst uitkeren aan leden.

Om alle burgercollectieven in Nederland goed in beeld te krijgen is meer onderzoek en meer gestructureerde verzameling van meer gedetailleerde gegevens van groot belang. Deze verkenning laat zien dat er in Nederland minstens 7.400 burgercollectieven zijn. De omvang van de middelen die zij mobiliseren voor maatschappelijke doelen en de maatschappelijke opbrengsten van burgercollectieven is in potentie heel groot. De steekproeven waarop het onderzoek gebaseerd is

zijn echter klein, en gaan over een beperkt aantal koepels van burgercollectieven. In toekomstig uitgebreider onderzoek zal het totaal aantal geïdentificeerde burgercollectieven zeker toenemen. Met een longitudinale monitor van burgercollectieven kan de overheid de ontwikkeling van het aantal burgercollectieven in Nederland volgen en beter met hen samenwerken aan maatschappelijke opgaven.

Burgercollectieven zijn onmisbare maatschappelijke krachten die bijdragen aan de kwaliteit van de samenleving. Zij doen dat in vier soorten relaties met de overheid en de markt. Burgercollectieven kunnen 1) een aanvulling zijn op de overheid en de markt, maar daar ook 2) voor in de plaats komen, 3) ermee actief in strijd zijn, en 4) leidend in zijn: als uitvinder, wegbereider en voorbeeld voor de overheid en de markt.

In alle vier de relaties hebben burgercollectieven baat bij autonomie en ruimte voor eigen initiatief. Een goede samenwerking met de overheid is daarom gebaat bij een opstelling van de overheid die niet is ingegeven door wantrouwen en controle, maar door vertrouwen en verantwoordelijkheid. Met zo'n instelling kan de herontdekking van het particulier initiatief tot een productieve samenwerking leiden.

Inhoud

Samenvatting	3
Voorwoord	6
Deel I – Burgercollectieven begripsmatig gevat	7
Burgercollectieven als maatschappelijke organisatievorm	8
Een definitie van burgercollectieven	10
Burgercollectieven en maatschappelijke initiatieven	12
Werving van vrijwillige bijdragen.....	14
Exclusiviteit van diensten.....	15
Algemeen nut en particulier voordeel	16
Brancheorganisaties voor maatschappelijke initiatieven	17
De variatie aan maatschappelijke initiatieven.....	18
De levenscyclus van maatschappelijke initiatieven	18
De impact waardeketen.....	19
Impact meten is complex.....	21
De maatschappelijke waarde van burgercollectieven	22
Deel II – Een empirische verkenning.....	24
Gegevens uit eerder onderzoek.....	24
Toename van het aantal coöperaties in Nederland	24
Een steekproef van initiatieven	26
Eigenschappen van maatschappelijke initiatieven	27
Hoeveel Nederlanders zijn betrokken bij burgercollectieven?.....	29
Een kanttekening bij schattingen van de economische waarde van burgercollectieven.....	31
Burgercollectieven en democratie.....	31
Vier soorten relaties.....	32
Suggesties voor nader onderzoek.....	33
Literatuur	36
Bijlage 1: Burgercollectieven: de motor achter sociale innovatie en maatschappelijk rendement!....	41
Bijlage 2: Steekproefsamenstelling.....	47
Weging	50
Bepaling aantal burgercollectieven	50
Bijlage 3: Schattingen van de omzet van verenigingen en sociale ondernemingen in Nederland.....	52
Verenigingen	52
Sociale ondernemingen	52
Bijlage 4: Sectorindelingen GIN, CBF en ANBI.....	53

Voorwoord

Het Centrum voor Filantropische Studies van de Vrije Universiteit Amsterdam heeft dit onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Directie Bestuur en Democratie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. René Bekkers en Theo Schuyt verzamelden inzichten uit eerder onderzoek en schreven het rapport. Job Suijs verzorgde de steekproeftrekking en dataverzameling onder de initiatieven die aangesloten zijn bij de ondertekenaars van het manifest.

We bedanken Hans Cok, Hella van de Velde en Lauren Antonides van het Ministerie van BZK, Thijs van Mierlo van LSA Bewoners, Jan Smelik van Nederland Zorgt voor elkaar, Robert Visser van Cooplinc, Martijn den Ouden van de NCR, Sylvia Oostwegel van MAEX, en Klaske Piebenga van de LVKK voor suggesties in de loop van het onderzoek. We bedanken Kristel Jeuring voor het beschikbaar stellen van gegevens over bewonersinitiatieven die bij LSA Bewoners bekend zijn, Ellen Ootes voor het beschikbaar stellen van gegevens over de leden van Cooplinc, en Martijn den Ouden voor suggesties over coöperaties die burgercollectieven zouden kunnen zijn. Tenslotte bedanken we Marloes Adema van het Oranjefonds voor informatie over de initiatieven die bij het Oranjefonds in beeld zijn.

Dit rapport is beschikbaar op <https://osf.io/y7wgc/>.

Reacties zijn welkom via e-mail: r.bekkers@vu.nl.

Meer informatie over het Centrum voor Filantropische Studies vindt u op de website <https://www.filantropischestudies.nl/>

Deel I – Burgercollectieven begripsmatig gevat

De aanleiding voor dit onderzoek is het “Manifest Burgercollectieven” van acht verenigingen van burgercollectieven uit het najaar van 2019, met als titel: *Burgercollectieven: de motor achter sociale innovatie en maatschappelijk rendement*.¹

Het manifest benoemt drie thema’s waar de vertegenwoordigers van burgercollectieven met het Rijk over in gesprek willen: kennis, juridische innovatie en kapitaal.

Het manifest bevat onder meer een verzoek aan het Rijk tot het inrichten en financieren van een kennisplatform voor burgercollectieven. De burgercollectieven vragen om medewerking bij de ontwikkeling van een periodieke monitor die inzicht geeft in de ontwikkeling van burgercollectieven en in de economische- en maatschappelijke waarde van hun activiteiten voor de samenleving.

Het manifest is in december 2019 besproken op het SGO, het overleg van Secretarissen-Generaal van de Ministeries. Het SGO besloot met de partijen over dit manifest nader in gesprek te gaan. In gezamenlijk overleg is besloten te starten met het thema Kennis en daarbinnen met een verkenning naar de omvang en waarde van deze sector.

De Covid pandemie, die in maart 2020 Nederland in haar greep kreeg, heeft de aandacht van de overheid voor het belang van burgerinitiatieven sterk vergroot. Het Rijk reageert in het najaar van 2020 door het instellen van het zogenaamde “Doorbraak-overleg” bestaande uit SG's en DG's van departementen en een gemeentelijke afvaardiging op ambtelijk niveau (Ollongren, 2020).

Mede door Covid is de overheid zich meer dan ooit bewust geworden dat particuliere betrokkenheid belangrijk is. In dat kader presenteren Jan Smelik van de Zorgcorporatie “Nederland Zorgt voor Elkaar” en Theo Schuyt van het VU Center voor Filantropische Studies op 14 November 2020 een pitch over de maatschappelijke betrokkenheid van burgers.

Een VNG-commissie onder leiding van burgemeester Depla van Breda meldt in haar advies “Sociaal sterker de crisis uit” (VNG, 2021, p.12): “Overweeg nieuwe vormen van financiering waarbij inwoners eigenaar zijn. Wees voorbereid op financiële schaarste en koppel dat aan nieuwe vormen van veerkracht en eigenaarschap door te kiezen voor een sociaal financieringsmodel van overheid, markt én particulier initiatief. Laat bedrijfsleven maar vooral particuliere inwoners een ‘aandeel’ hebben in bibliotheken, buurthuizen, zwembaden, theaters of zorgorganisaties. Niet om er winst mee te maken, maar als uiting van maatschappelijke betrokkenheid en waardering dat deze voorzieningen er zijn”.

Kortom, overheden zijn zich – mede door de coronacrisis – bewust geworden van de manier waarop het maatschappelijk initiatief collectieve voorzieningen realiseert en in stand houdt. Vanuit het Rijk bestaat ook de behoefte inzicht te verkrijgen in de omvang en ontwikkeling van burgercollectieven. Gegevens over burgercollectieven zijn versnipperd opgeslagen. Het bijeenbrengen van deze gegevens vergroot het inzicht in deze sector en hun inzet voor maatschappelijke opgaven op uiteenlopende beleidsterreinen als wonen, duurzaamheid en sociale cohesie.

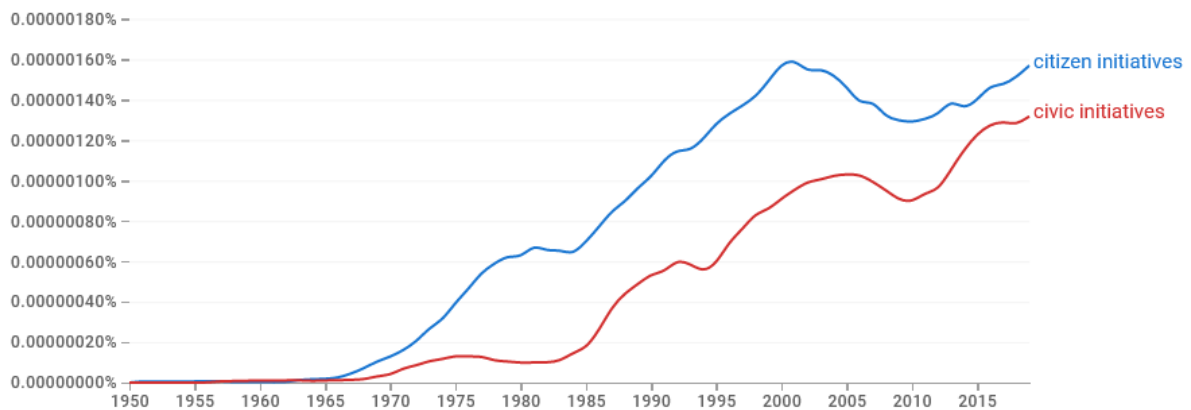
De term ‘burgercollectief’ is een relatief nieuwe verschijning op het terrein van maatschappelijke initiatieven. Sinds de jaren ’70 neemt de aandacht voor burgercollectieven wereldwijd toe, zoals blijkt uit de toename van de termen ‘citizen initiatives’ en ‘civic initiatives’ in het corpus van Google

---

¹ Bijlage 1 bevat de volledige tekst van het manifest.

Books (zie figuur 1). Aan het begin van de 21^e eeuw nam de aandacht ervoor tijdelijk af, maar sinds 2010 komen de termen weer steeds vaker voor in Engelstalige publicaties.

Figuur 1. Toenemende aandacht voor initiatieven van burgers in Engelstalige literatuur (bron: Google Books NGram Viewer)

https://books.google.com/ngrams/graph?content=citizen+initiatives%2C+civic+initiatives&year_start=1950&year_end=2019&corpus=en-2019&smoothing=3

Burgercollectieven als maatschappelijke organisatievorm

Burgercollectieven zijn naast de familie, markt en de overheid een maatschappelijke organisatievorm om in behoeften te voorzien. De Moor (2013) spreekt in navolging van Ostrom (1990) van instituties voor collectieve actie. Wereldwijd zijn mensen voor hun primaire levensbehoeften als voedsel, zorg, onderwijs, of wonen, van elkaar afhankelijk. Zij organiseren dat – vroeger en nu – zelf in de kleine kring van familie, stam of clan. Of zij verenigen zich in collectieven, zoals de meenten. Daarnaast ontwikkelen zij een markt waar deze diensten kunnen worden geruild of gekocht. Ook kunnen zij voorzieningen door de overheid voor iedereen beschikbaar maken. Als de voorgaande vormen niet voldoende werken – of afwezig zijn, dan zijn creëren zij organisaties die steun en hulp bieden.

Dit is een eenvoudige schets van een structureel-functionalistisch theoretisch model van hoe mensen leven en overleven binnen samenlevingen. Dat model, uitgebreider beschreven in Schuyt (2021), beschouwt de samenleving als een systeem, waarin vier sociale arrangementen deze functie vervullen: familie/ primaire netwerken, markt, overheid en maatschappelijk initiatief. Zij hebben elk eigen waarden en zijn elk anders georganiseerd.

Familieverbanden en primaire netwerken zijn ideaaltypisch gebaseerd op affectie en wederkerigheid. De markt werkt door ruil en eigenbelang ('private goods'). De overheid werkt door politieke legitimatie van rechten en plichten rond publieke goederen ('the public good'). Het maatschappelijk initiatief werkt op basis van maatschappelijke betrokkenheid en gemeenschapsbelang bij gemeenschappelijke doelen ('the common good').

Door de transitie die Nederland doormaakt verandert de balans tussen de sociale arrangementen. Door de overbelaste overheidszorg wordt er bijvoorbeeld steeds meer geëist van familie- en mantelzorg. In het door de overheid gefinancierde onderwijs rukt de commerciële markt op. Omdat

de sociale zekerheid niet langer voor iedereen dekkend is komen steeds meer voedselbanken in actie. Zo begint het maatschappelijke initiatief weer een grotere rol te spelen in onder meer de sociale zekerheid, de zorg, in het onderwijs, in welzijn en cultuur.

Burgercollectieven verenigen de waarden van de vier onderscheiden sociale arrangementen: burgercollectieven zijn gebaseerd op wederkerigheid en ondernemerschap, zij dienen het algemeen belang en komen voort uit maatschappelijke betrokkenheid. Met een 'Do it yourself' filosofie grijpen burgercollectieven terug op principes van de zelfvoorzienende gemeenschap: burgers organiseren zichzelf, van onderop.

De Moor (2019) stelt: "Van oudsher bestaan er vormen van *do-it-yourself governance* die diensten aanbieden waarin de overheid (nog) niet voorziet, die vanwege bezuinigingen of niet geslaagde privatisering (deels) zijn weggevallen, of die als alternatief voor regulering van bovenaf of door de vrije markt zijn ontstaan". Zij concludeert: "Instituties voor collectieve acties kunnen we daarom, afgaande op de 'drivers' van hun ontwikkeling, beschouwen als een correctiemechanisme voor het falen van zowel markt als overheid".

De Moor (2019) onderscheidt drie golven van collectieven. De eerste golf situeert zij in de Middeleeuwen met de aanwezigheid van gemene gronden en de regulering van de markt door ambachts- en koopliedengilden. De tweede golf is eind 19^e, begin 20^e eeuw, wanneer burgers onderlinge verzekeringen (mutualiteiten) opzetten die de sociale verzekeringsfunctie van het afgeschafte gildesysteem overnamen. Ook komen boerenleenbanken en landbouwcoöperaties op. De derde golf van nieuwe vormen van collectieve actie ontstaat begin 21^e eeuw door de privatisering van publieke diensten.

De Troonrede van 2014 introduceerde het begrip "participatiesamenleving" bij de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). De participatiesamenleving staat voor de eigen verantwoordelijkheid van burgers om een bijdrage te leveren aan langdurige zorg van naasten door informele zorg en mantelzorg. Familieleden en het primaire en vriendennetwerk leveren die zorg. Alleen wanneer burgers door een gebrek aan zorgnetwerk niet in staat zijn in hun zorgbehoefte te voorzien kan de overheid de taak op zich nemen de benodigde zorg te leveren. Dit gebeurt in "keukentafelgesprekken". Het maatschappelijk initiatief speelt in het WMO-beleid geen rol.

Lijster (2022) sluit aan bij Ostrom en de Moor door te stellen dat spontane meenten als communicatie, informatie, kennis en cultuur snel worden onteigend door het kapitalistische systeem. Daarin ziet hij "de spanning in het hedendaagse kapitalisme: enerzijds is het voor zijn levensvatbaarheid afhankelijk van meenten, dat wil zeggen vrije toegankelijkheid en samenwerking, maar anderzijds moet het, om het product ervan te gelde te kunnen maken, die bron telkens te vergiftigen. Dat gebeurt nog altijd op dezelfde manier die Rousseau al noemde: door een hek te zetten om het gemeenschappelijke domein... Weliswaar geen hek van palen en prikkeldraad. Maar een juridisch of technologisch hek" (Lijster, 2022, p. 82).

Een definitie van burgercollectieven

We definiëren burgercollectieven als initiatieven van groepen burgers die zich vrijwillig en zonder winstoogmerk inzetten voor maatschappelijke doelen, ten dienste van algemeen nut of groepsbelangen, met maatschappelijk geaccepteerde middelen.

Deze definitie heeft vijf aspecten.

1. Vrijwillig eigen initiatief van burgers

Burgercollectieven zijn vrijwillige initiatieven van burgers, die niet voortkomen uit een commercieel bedrijf, en niet uit een verplichting of dwang door een rechter of overheid. Burgers besturen zelf het initiatief en hebben het zelf opgezet, soms in aanvulling op overheidsbeleid, soms in reactie op een gebrek aan overheidsbeleid, of soms direct in protest tegen overheidsmaatregelen. Initiatieven opgezet door overheden, non-profit organisaties of commerciële bedrijven zijn geen burgercollectieven. In de strikte definitie die we hier hanteren zijn initiatieven die burgers samen met andere partijen hebben opgezet ook geen burgercollectieven.

2. Geen commercieel winstoogmerk

Burgercollectieven zijn niet opgezet om alleen maar winst te maken; dit onderscheidt hen van commerciële bedrijven. Collectieven die erop gericht zijn zoveel mogelijk winst te maken en uit te keren aan leden of aandeelhouders zijn ondernemingen, geen maatschappelijke initiatieven. Burgercollectieven kunnen wel een winstdoelstelling hebben voor maatschappelijke doelen. Deze collectieven keren geen winst uit aan leden of aandeelhouders, maar investeren de winst in het maatschappelijke doel. We spreken dan van een maatschappelijke onderneming, in tegenstelling tot een commerciële onderneming. Initiatieven die niet primair of exclusief gericht zijn op commerciële winst, en omwille van de maatschappelijke winst genoeg nemen met minder financieel rendement, kunnen toch burgercollectieven zijn. Het ondergeschikte belang van een commercieel winstoogmerk hebben burgercollectieven gemeen met vrijwilligersorganisaties, filantropische organisaties en politieke actiegroepen. In de strikte definitie van burgercollectieven die we hier hanteren mogen initiatieven geen winst uit commerciële activiteiten uitkeren aan leden of aandeelhouders.

3. Voor maatschappelijke doelen

Maatschappelijke initiatieven moeten maatschappelijke doelen nastreven. Het VU-onderzoek “Geven in Nederland” onderscheidt negen maatschappelijke deelterreinen waar de activiteiten van maatschappelijke initiatieven zich op kunnen richten (Bekkers, Gouwenberg, Koolen-Maas, & Schuyt, 2022): kerk en levensbeschouwing, gezondheid, internationale hulp, milieu, natuur en dieren, cultuur, onderwijs en onderzoek, sport en recreatie, maatschappelijke en sociale doelen, en overige terreinen, waaronder inspraak, wonen en duurzaamheid. Een uitgebreidere categorisering is mogelijk door binnen deze doelen deelgebieden te onderscheiden, zoals de toezichthouder op goeddoelenorganisaties CBF doet. Tabel 1 geeft een overzicht van maatschappelijke doelen en

deelgebieden.² In de praktijk kunnen maatschappelijke initiatieven actief zijn op meerdere van deze terreinen.

Tabel 1. Maatschappelijke terreinen en deelgebieden

Maatschappelijke terreinen (indeling Geven in Nederland)	Deelgebieden (indeling CBF)
1 Kerk en levensbeschouwing	Religie en levensbeschouwing
2 Gezondheid	Medisch onderzoek en preventie, genezing en zorg, patiënten en hun families
3 Internationale hulp	Welvaartsverbetering, gezondheid, onderwijs, noodhulp, mensenrechten
4 Milieu, natuurbehoud, dierenwelzijn	Natuur en milieu, dierenrechten en dierenwelzijn, dierentuinen
5 Onderwijs en onderzoek	Onderwijs en wetenschap, studiebeurzen
6 Cultuur	Monumenten, musea, podiuminstellingen, cultureel erfgoed
7 Sport en recreatie	Sport voor de sport of voor een ander doel
8 Maatschappelijke en sociale doelen in Nederland	Ondersteuning in maatschappelijk verkeer, jeugd- en ouderenzorg, verslavingszorg, mensen met een beperking, integratie, daklozen, voedselbanken, sport als verbinding
9 Overige doelen	Woningbouwverenigingen, woonstichtingen, huurdersverenigingen, verenigingen van eigenaren

4. Ten dienste van het algemeen nut of groeps-deel-collectieve belangen

In dit rapport maken wij onderscheid tussen maatschappelijk initiatief ten dienste van het algemeen nut en maatschappelijk initiatief van deel-collectieve belangen ten dienste van het algemeen nut.

De belangen die maatschappelijke initiatieven nastreven moeten voorbij het private nut van burgers liggen. Wanneer de doelen van het initiatief de mensheid of de samenleving als geheel betreffen noemen we ze algemeen nut beogend of filantropisch, kortweg gedefinieerd als: vrijwillige inzet met

² Bijlage 4 bevat een meer verfijnde indeling van initiatieven.

tijd, expertise, organen (bloed), en geld ten behoeve van het algemeen nut. Maatschappelijke initiatieven die zich melden bij de belastingdienst en het algemeen nut beogen kunnen onder specifieke voorwaarden de status verkrijgen van “Algemeen Nut Beogende Instellingen” (ANBI). Of een doel als algemeen nuttig kwalificeert is het resultaat van een maatschappelijk proces en politiek krachtenspel waarbij de uitkomst naar tijd en plaats verschilt waarbij de overheid uiteindelijk de beslissing neemt. Die beslissing komt in de geldende belastingwetten terecht. De uitvoerende Belastingdienst hanteert daarbij in de regel twee criteria: 1. Is het doel maatschappelijk nuttig; 2. Wordt het algemeen belang gediend en niet het eigenbelang?

Maatschappelijke initiatieven kunnen ook gericht zijn op groeps- of deelbelangen, zoals bij organisaties van en voor leden. Ondernemerscoöperaties, werknemerscoöperaties, “onderlinges”, energiecollectieven die alleen aan eigen leden energie leveren, zorgcoöperaties en woningcorporaties zijn hier voorbeelden van. Het organisatieprincipe bij deze initiatieven is het verdelen van taken of het delen van risico. De leden dienen hun eigen belang door een collectieve strategie. Maatschappelijke initiatieven die zich melden bij de belastingdienst en niet het algemeen nut beogen maar groeps- of deelbelangen nastreven kunnen onder specifieke voorwaarden de status verkrijgen van “Sociaal Belang Behartigende Instellingen” (SBBI). In de praktijk komt dit nauwelijks voor. Veel maatschappelijke initiatieven die groeps- of deelbelangen nastreven zijn coöperaties, verenigingen of stichtingen.

5. Inzet van maatschappelijke geaccepteerde middelen

Maatschappelijke initiatieven mogen geen doelstellingen hebben of activiteiten ontplooiën die de democratische rechtsstaat ondermijnen. Wat betreft de middelen die het initiatief inzet: dat mogen geen illegale middelen zijn, wel investeringen van geld en tijd, bijvoorbeeld om demonstraties te organiseren of petitie te starten.

Burgercollectieven en maatschappelijke initiatieven

Maatschappelijke initiatieven zijn er in vele soorten en maten. De ondertekenaars van het manifest gebruiken naast de term burgercollectief ook termen zoals coöperaties, burgerinitiatieven, ‘impact first’ organisaties, en maatschappelijke organisaties, in elkaar deels overlappende betekenissen. De initiatieven die ondertekenaars van het manifest vertegenwoordigen presenteren zichzelf als alliantie, bewonersbedrijf, bewonersinitiatief, bewonersplatform, burgercollectief, buurtcentrum, buurthuis, coöperatie, corporatie, dorps huis, ecodorp, gemeenschapshuis, ontmoetingscentrum, sociale impact organisatie, sociale onderneming, stadsoverleg, werkgroep, wooncollectief, woon- en werkgemeenschap, woongroep, woningcorporatie, en zorgboerderij. Daarnaast zijn er op het terrein van het maatschappelijk initiatief ook nog de volgende categorieën organisaties: goededoelenorganisaties, burgerberaden, vrijwilligersorganisaties, fondsenwervende organisaties, en vermogensfondsen. Hieronder ordenen we deze begrippen in een hiërarchische volgorde.

Maatschappelijk initiatief wordt gedefinieerd als de (in enige mate) georganiseerde vrijwillige inzet van particuliere burgers om zonder winstoogmerk bij te dragen aan maatschappelijke doelen, ten dienste van het algemeen nut of groepsbelangen, naast, samen en soms tegen de politieke wegen, maar met inzet van maatschappelijk geaccepteerde middelen.

Maatschappelijk initiatief gecategoriseerd

	A. Ongeorganiseerd	B. Georganiseerd					
		1. Werft actief fondsen	2. Werft niet actief fondsen				
<i>Naam</i>	Los initiatief	a. Fondsenwervende organisatie	b. Gesubsidieerde instelling	c. Vermogensfonds	d. Vrijwilligersorganisatie	e. Coöperatie	f. Sociale onderneming
<i>Werkt vooral met</i>	Deelnemers	Giften	Subsidie	Vermogen	Vrijwilligers	Investeerders	Investeerders
<i>Rechtsvorm meestal</i>	Geen	Stichting	Stichting	Stichting	Vereniging	Coöperatie	BV
<i>ANBI</i>	Kan niet	Bijna allemaal	Veel wel	Bijna allemaal	Sommige	Kan niet	Kan niet
<i>Aantal</i>	Onbekend	Onbekend. In beeld bij CBF: 641	Onbekend	Onbekend. In beeld bij FIN: 350	Schatting op basis van Nederlands Verenigingsonderzoek 2021: 33.600	CBS: 3.135	Onbekend. Social Enterprise NL telt in 2020 404 leden
<i>Omzet</i>	Onbekend	Schatting op basis van CBF: €2.900 miljoen in 2020	Onbekend	Schatting op basis van GIN: €697 miljoen in 2020	Schatting op basis van Nederlands Verenigingsonderzoek 2021: €1.516 miljoen	100 grootste coöperaties in 2019: €123 miljard	Leden van Social Enterprise NL: schatting €400 miljoen
<i>Branche-organisatie</i>	Geen	Goededoelen-Nederland	Geen	FIN	NOV	CoopLink, NCR	Social Enterprise NL
<i>Voorbeeld niet exclusief voor leden</i>	Happy stones	Rode Kruis	Stichting Leergeld	Adessium Foundation	Humanitas	Dorps-coöperatie	Casa Sofia
<i>Voorbeeld exclusief voor leden</i>	Onderlinge burenhulp	Rotary, Lions			Klusservice voor vrijwilligers	Lokale energie-coöperatie	Rubio Impact Ventures

Maatschappelijk initiatief. Het begrip maatschappelijk initiatief is het meest algemene begrip dat verwijst naar een groep burgers die zich vrijwillig organiseren om een gezamenlijk maatschappelijk resultaat te bereiken. Maatschappelijke initiatieven ontstaan vanuit vrijwillige energie van burgers, die het bereiken van dat resultaat belangrijk vinden. Een maatschappelijk initiatief heeft niet als doel om een bepaald bedrijfsresultaat te behalen. Het resultaat dient een maatschappelijk doel zonder winstoogmerk, zoals respect voor ouderen, minder discriminatie, of het welzijn van eenzame mensen. Ondernemingen die gericht zijn op het maken van winst voor eigenaren of aandeelhouders vallen buiten het bestek van deze inventarisatie.

We onderscheiden twee soorten maatschappelijke initiatieven: (1) ongeorganiseerde of spontane initiatieven die geen formele organisatievorm hebben en (2) georganiseerde initiatieven die wel een formele organisatievorm hebben.

A. Ongeorganiseerde initiatieven. Ongeorganiseerde maatschappelijke initiatieven zijn acties van individuele burgers die weliswaar met anderen contact hebben, maar geen vaste structuur hebben of een taakverdeling met functies als in een bestuur of bedrijf. In de coronatijd zagen we veel spontane hartverwarmende acties van burgers, zoals tekeningen met stoepkrijt op straat, zwaaien naar personeel in de zorg, en het versieren en verstoppen van 'happy stones'. Ongeorganiseerde initiatieven werken met deelnemers. De initiatieven hebben geen rechtsvorm en zijn geen ANBI. Het aantal ongeorganiseerde initiatieven is onbekend en kan sterk fluctueren. Burgercollectieven starten soms als ongeorganiseerde maatschappelijke initiatieven.

B. Georganiseerde initiatieven. Georganiseerde maatschappelijke initiatieven zijn gecoördineerde acties van meerdere burgers. Zij hebben een min of meer vaste taakverdeling. De initiatieven kunnen van maatschappelijke organisaties zijn, die de rechtsvorm hebben van een stichting of vereniging, maar dat hoeft niet. In de beginfase van hun bestaan hebben georganiseerde maatschappelijke initiatieven nog niet altijd de structuur van een vereniging of stichting. Een deel van de initiatieven wordt nooit een vereniging of stichting. Een ander deel groeit wel uit tot een formele organisatie. We gaan later op de levenscyclus van georganiseerde initiatieven in.

Binnen de groep georganiseerde initiatieven onderscheiden we twee dimensies: de mate waarin de initiatieven van vrijwillige bijdragen afhankelijk zijn, en de mate van exclusiviteit van de diensten van de initiatieven.

Werving van vrijwillige bijdragen

1a. Werft actief fondsen. Maatschappelijke initiatieven die actief fondsen werven om hun activiteiten te financieren noemen we fondsenwervende organisaties. De fondsenwervende organisaties heten in het dagelijks spraakgebruik ook wel 'goede doelen'. Wij noemen deze organisaties fondsenwervende goededoelenorganisaties. De totale omvang van giften aan goededoelenorganisaties is onbekend. Voor dit type organisaties bestaat een keurmerk, "de Erkenning" van CBF – toezicht op goed doen. Zo'n 650 grote, landelijk wervende organisaties hebben een dergelijke Erkenning. Zij zijn slechts een fractie zijn van alle goededoelenorganisaties in Nederland. De vele lokaal wervende organisaties hebben meestal geen Erkenning. Bij CBF is voor wat betreft organisaties met een Erkenning bij elkaar zo'n €2,9 miljard aan giften in beeld (Van der Plas & Schulp, 2023).

2. Werft niet actief fondsen. Maatschappelijke initiatieven die niet actief fondsen werven ontvangen soms wel donaties, subsidies, of investeringen. De initiatieven kunnen ook drijven op de inzet van vrijwilligers.

b. *Gesubsidieerde instellingen* financieren hun activiteiten met subsidies, meestal van overheden, maar ook van vermogensfondsen. Hun aantal is onbekend.

c. *Vermogensfondsen* zijn filantropische organisaties die niet afhankelijk zijn van giften om uitkeringen te doen aan maatschappelijke initiatieven. Zij beheren een vermogen, of ontvangen elk jaar een bedrag van een bedrijf of een familie en financieren hun activiteiten uit de opbrengsten daarvan. De meeste vermogensfondsen zijn ANBI's. De laatste schatting van de uitgaven van de grootste vermogensfondsen in Nederland is dat het gaat om €697 miljoen over het jaar 2020 (Bekkers, Gouwenberg, Koolen-Maas & Schuyt, 2022). Vermogensfondsen kunnen internationaal, nationaal, of lokaal actief zijn. De laatste groep heet in de Angelsaksische literatuur ook wel lokale gemeenschapsfondsen ('community foundations') (Harrow, Jung & Phillips, 2016).

d. *Vrijwilligersorganisaties* draaien op de inzet van vrijwilligers. Volgens het Nationaal Verenigingsonderzoek over het jaar 2022 (Verhulst, De Ruiters & Noordhoek, 2023) zijn er ongeveer 33,600 vrijwilligersorganisaties, die samen een omzet hebben van €1,5 miljard.³

e. *Coöperaties* vormen een bijzonder soort vereniging met een eigen rechtsvorm. Zij mogen winst maken om in de stoffelijke behoeften van leden te voorzien. Het CBS (2023) meldt dat er in Nederland in het tweede kwartaal van 2023 3.135 coöperaties zijn. Het NCR meldt dat de omzet van de 100 grootste coöperaties €123 miljard is (De Goeij, 2023). De NCR onderscheidt vier typen coöperaties: ondernemerscoöperaties, consumentencoöperaties, werknemerscoöperaties, en combinaties daarvan. Sommige consumentencoöperaties zijn burgercollectieven. De meeste coöperaties zijn geen burgercollectieven, omdat zij winst uitkeren aan leden. Dit zijn bijvoorbeeld grote levensmiddelenproducenten zoals FrieslandCampina, verzekeraars zoals Achmea, banken zoals de Rabobank en accountants zoals PWC Nederland.

f. *Sociale ondernemingen* tenslotte zijn ondernemingen met een maatschappelijke doelstelling. Het maatschappelijke doel is leidend, met inachtneming van een ondernemingswijze van werken en een redelijke vergoeding. Sociale ondernemingen communiceren hierover transparant naar de omgeving. Het kabinet onderzoekt de meerwaarde van het inrichten van een nieuwe rechtsvorm voor sociale ondernemingen, de Besloten Vennootschap met een maatschappelijk doel (BVM). Bij Social Enterprise NL zijn 404 sociale ondernemingen aangesloten, die tezamen een omzet hebben van naar schatting €490 miljoen.⁴ De maatschappelijke beurs MAEX schat de waarde van besparingen en diensten van de ongeveer 2200 sociale ondernemingen en maatschappelijke initiatieven die het in beeld heeft op €610 miljoen over het jaar 2021.

De koepels van burgercollectieven die het manifest ondertekenden vertegenwoordigen voornamelijk initiatieven in de kolommen d tot en met f: vrijwilligersorganisaties, coöperaties, en sociale ondernemingen. Bij LSA Bewoners zijn daarnaast ook lokale vermogensfondsen aangesloten.

Exclusiviteit van diensten

X. *Alleen voor leden*. Georganiseerde initiatieven kunnen beperkt zijn tot een groep leden, bijvoorbeeld omdat zij exclusief toegang hebben tot de voorzieningen of diensten van het initiatief. Dan spreken we van een club met een lidmaatschaps- of abonnementsmodel. Alleen leden of abonneementhouders genieten clubvoordelen. Het aanbieden van exclusieve voordelen is een goede strategie om leden te werven en behouden (Blok, Van Buuren & Fenger, 2020). Als een initiatief

---

³ Bijlage 3 beschrijft hoe we deze schatting hebben gemaakt.

⁴ Zie bijlage 3 voor uitleg over deze schatting.

geen exclusieve voordelen biedt aan leden, dan is het lidmaatschap niet nodig om toch te kunnen profiteren van de resultaten van het werk van het initiatief. De Vereniging Eigen Huis, de Consumentenbond en de ANWB zijn bekende voorbeelden van maatschappelijke organisaties die exclusieve ledenvoordelen aanbieden. Door het grote aantal leden dat zij vertegenwoordigen kunnen zij inkoopvoordelen realiseren. Initiatieven die alleen toegankelijk of beschikbaar zijn voor leden kunnen uiteindelijk wel maatschappelijke doelen dienen, maar bieden in eerste instantie alleen particuliere voordelen. Deze coöperaties en verenigingen zijn daarom geen burgercollectieven.

De meeste dorpscoöperaties zijn wel burgercollectieven, omdat hun activiteiten voor alle dorpsbewoners toegankelijk zijn en de voordelen ervan niet tot de leden alleen beperkt zijn. Serviceclubs zoals de Rotary of Lion's clubs zijn wat betreft het lidmaatschap weliswaar exclusief, maar werven tegelijkertijd actief fondsen voor maatschappelijke initiatieven die als algemeen nut gelden. Hetzelfde geldt voor vermogensfondsen: de bron van het vermogen is particulier, maar de maatschappelijke meerwaarde die zij realiseren is publiek. Vrijwilligerswerk kan ook exclusief zijn, bijvoorbeeld als het alleen voor leden van een vereniging of voor andere vrijwilligers gebeurt.⁵

Y. Niet exclusief voor leden. Wanneer georganiseerde initiatieven niet beperkt zijn tot een groep leden dienen zij het algemeen belang of een groepsbelang. Vakbonden bijvoorbeeld onderhandelen over CAO's niet alleen namens hun leden met werkgevers, maar ook namens werknemers die niet bij hen zijn aangesloten. Dorpscoöperaties streven bijvoorbeeld naar het behoud van voorzieningen voor iedereen in het dorp.⁶ Ook zorgcoöperaties kunnen doelgroepen hebben die groter zijn dan de aangesloten leden.⁷

Algemeen nut en particulier voordeel

In het scala aan maatschappelijke initiatieven dat we hebben omschreven zien we het algemeen nut in verschillende gradaties terug. In figuur 2 geven we die gradaties weer.

Helemaal aan de linkerkant van de figuur zien we filantropische organisaties zoals fondsenwervende goededoelenorganisaties en vermogensfondsen. Zij werken uitsluitend of in ieder geval primair voor het algemeen nut; zaken waarvan iedereen profiteert. In het klassieke voorbeeld van de vuurtoren als een puur publiek goed kan niemand van het gebruik ervan worden uitgesloten. Dorpshuizen vervullen een vergelijkbare functie in lokale gemeenschappen: zij staan open voor iedereen die langskomt. Lokale bewoners vormen de doelgroep.

Helemaal rechts in de figuur staan coöperaties met een commerciële winstdoelstelling, zoals energiecoöperaties die exclusieve voordelen bieden aan leden en winst uitkeren. In onze strikte definitie zijn zulke energiecoöperaties geen burgercollectieven omdat ze exclusieve diensten aan leden leveren en winst uitkeren aan leden. Toch kunnen zij het algemeen nut dienen: zij maken het financieel aantrekkelijk voor burgers om over te schakelen op duurzame energiebronnen en op die manier mee te werken aan de energietransitie. Zo zijn er minder fossiele brandstoffen nodig om dezelfde hoeveelheid energie te produceren.

---

⁵ Zie bijvoorbeeld <https://sazuidplas.nl/vrijwilligers/>

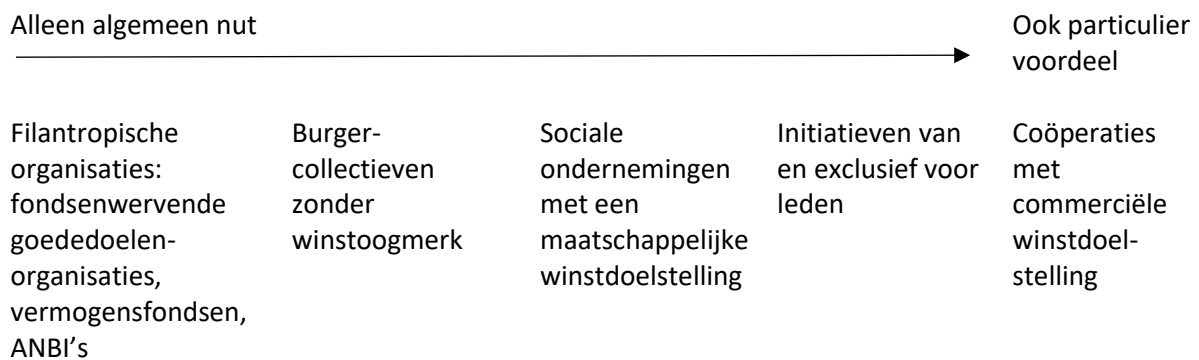
⁶ Zie <https://www.dorpscooperatie.nl/>. Een voorbeeld van een dorpscoöperatie is Lierop Leeft, <https://lieropleeft.nl/>

⁷ Zoals Zorgcoöperatie Hoogeloon, <http://zorgcooperatie.nl/>

Tussen filantropische instellingen en de coöperaties met een commerciële winstdoelstelling voor leden zitten sociale ondernemingen en initiatieven van en exclusief voor leden. Broodfondsen voor zelfstandige ondernemers en zorgcoöperaties zijn voorbeelden van initiatieven die exclusieve voordelen aan leden bieden. Sociale ondernemingen zoals kringloopwinkels of koffiebars die werk bieden aan mensen met een verminderde inzetbaarheid op de arbeidsmarkt hebben een maatschappelijke winstdoelstelling, die zij deels met commerciële activiteiten proberen te bereiken.

Figuur 2. Gradaties van algemeen nut en particulier voordeel in maatschappelijke initiatieven⁸

Burgercollectieven kunnen de status van Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) aanvragen als zij voldoen aan de criteria die de Belastingdienst daarvoor stelt.⁹ Belangrijke criteria zijn dat de instelling geen winstoogmerk heeft, gericht is op algemeen nut, en dat de activiteiten ook voor minstens 90% het algemeen nut moeten dienen. Instellingen die exclusieve voordelen bieden aan een beperkte hoeveelheid mensen kunnen volgens deze criteria geen ANBI zijn, zeker niet als dat gebeurt op de voorwaarde dat zij lid zijn en een bijdrage betalen.

Brancheorganisaties voor maatschappelijke initiatieven

Het maatschappelijk initiatief ten dienste van het algemeen nut heeft zich wat de financiële kant betreft grotendeels verenigd in drie brancheorganisaties: GoededoelenNederland voor fondsenwervende organisaties, de FIN voor vermogensfondsen, en het Contact in Overheidszaken (CiO) dat religieuze gemeenschappen vertegenwoordigt. De Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV) vertegenwoordigt maatschappelijke initiatieven die werken met vrijwilligers.

Er bestaat geen brancheorganisatie die de belangen van alle burgercollectieven in Nederland vertegenwoordigt. Het maatschappelijk initiatief ten dienste van deel-collectieve belangen is verenigd per doel. Voor bewonersinitiatieven is er het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners (LSA). Voor zorginitiatieven is er Nederland Zorgt Voor Elkaar (NLZVE). Voor coöperaties

⁸ Deze figuur is geïnspireerd door de indeling van Cheng et al., (2010) en Balbo et al. (2016) van vormen van ondernemende filantropie (Bekkers, 2017).

⁹ Zie de website van de belastingdienst:

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/bijzondere_regeling_en/goede_doelen/algemeen_nut_beogende_instellingen/aan_welke_voorwaarden_moet_een_anbi_voldoen/

zijn er de Nederlandse Coöperatieve Raad (NCR) en CoopLink. Voor dorpscoöperaties is er de Landelijke Vereniging van Kleine Kernen (LVKK). Voor energiegroepen is er Energie Samen.

De variatie aan maatschappelijke initiatieven

Nederland telt een haast eindeloze variatie aan maatschappelijke initiatieven. Op vrijwel alle beleidsterreinen van ministeries zijn initiatieven te vinden van zeer uiteenlopende aard. Hieronder een greep uit de rijke variatie aan initiatieven die we in de loop van dit onderzoek tegenkwamen:

- Energiegroepen die informatieavonden organiseren over besparingsmaatregelen en aanpassingen in huizen aardgas vrij te worden (Dóci, 2021).
- Windcollectieven die gezamenlijk de bouw van een windmolen financieren, die meer dan genoeg elektriciteit opwekt voor de behoefte van de aandeelhouders en aan het net terug kan worden geleverd (Soares da Silva et al., 2018).
- Groepen die wijken ontsteden en vergroenen en het groen onderhouden (Igalla & Van Meerkerk, 2015).
- Woongroepen die zoveel mogelijk zelfvoorzienend leven en werken.
- Bewonersgroepen die met de woningcorporatie en de gemeente meedenken bij het ontwerpen van nieuwe woningen (Tummers, 2011).
- Bewoners die een auto met elkaar delen.
- Whatsapp groepen die de veiligheid in buurten willen bevorderen, vaak met de wijkagent erin.
- Protestgroepen die de bouw van nieuwe woonwijken of de aanleg van snelwegen proberen te verhinderen (Martin, Arnold & Freier, 2015).
- Reparatiegroepen die defecte goederen repareren om hergebruik te bevorderen (Hector & Botero, 2022).
- Groepen die vluchtelingen uit Oekraïne ondersteunen.
- Groepen die voedselverspilling willen tegengaan (Igalla & Van Meerkerk, 2015).
- Voedseltuinen en andere kleinschalige organische landbouw groepen die zoveel mogelijk lokaal willen verbouwen (Blok, Van Buuren & Fenger, 2020).
- Voedselbanken die voedsel verstrekken dat anders verspild zou worden aan mensen die in armoede leven.
- Zorgcoöperaties die gezamenlijk zorg inkopen of beleggen om een zorginstelling te financieren.

De levenscyclus van maatschappelijke initiatieven

Maatschappelijke initiatieven zijn er van jong tot oud. Energiecoöperaties zijn vaak nog jong, veel bewonersinitiatieven bestaan al veel langer. Hoe verloopt de levenscyclus van maatschappelijke initiatieven? Voor Nederland kunnen we door een gebrek aan gegevens deze vraag niet goed beantwoorden. Er is nog geen longitudinaal onderzoek naar de duurzaamheid van burgercollectieven. Een verkenning uit 2015 vroeg vertegenwoordigers van burgercollectieven een inschatting te geven van de overlevingskansen van hun initiatief (Igalla & Van Meerkerk, 2015). Bovendien kunnen we op basis van onderzoek in het buitenland naar de overlevingskansen van maatschappelijke organisaties (Bielefeld, 1994; Wollebaek, 2009) en op basis van praktijkinzichten (De Jong en Kooij, 2015) wel een schets geven van de levenscyclus van maatschappelijke initiatieven.

Ontstaan. Aan het begin van de levenscyclus van maatschappelijke initiatieven staan initiatiefnemers met een ideaal en een idee. Zij werven steun voor hun ideeën en idealen bij andere burgers. Als we terugkijken in de geschiedenis van inmiddels gevestigde maatschappelijke organisaties zoals Natuurmonumenten, het Rode Kruis, Greenpeace, of Amnesty International dan komen we vrijwel altijd uit bij een klein groepje burgers met een ideaal.

Als het initiatief zich richt op een onmiddellijke behoefte of beperkt is tot een eenmalige actie, dan verdwijnt het initiatief weer als die behoefte is vervuld of de actie is afgelopen. Maatschappelijke initiatieven die ontstonden in de coronatijd rondom de beperkingen die de overheid oplegde aan het maatschappelijke verkeer zijn na de opheffing van die beperkingen veelal weer verdwenen, zoals spontane acties van burgers om buurtbewoners te helpen met boodschappen doen of onbekenden een briefkaart te sturen.

Soms ontstaan in crisissituaties maatschappelijke innovaties, die ook nuttig blijken te zijn buiten die crisissituaties. Een voorbeeld zijn de telefoonkringen die in de coronatijd ontstonden om eenzaamheid onder ouderen te verminderen.

Professionalisering. Maatschappelijke initiatieven kunnen van korte duur zijn als kort na de start niemand het initiatief draagt en verder brengt. Maar wanneer het initiatief na een eerste actie wel steun verwerft om door te gaan kan het zich ontwikkelen tot een organisatie. Die steun komt in de regel van vrijwilligers – andere betrokken burgers die onbetaald werk doen voor de organisatie. Zij kunnen een min of meer vaste taakverdeling afspreken en zich als stichting of vereniging registreren bij de Kamer van Koophandel. De organisatie kan zich dan ook richten op het verwerven van financiële steun, bijvoorbeeld door fondsenwerving onder particulieren, het zoeken van sponsors uit het bedrijfsleven of het verwerven van subsidie van een overheidsinstelling of een vermogensfonds. Met die financiële steun kan de organisatie zich ontwikkelen tot een professionele organisatie met betaalde medewerkers. Het Oranjefonds is een voorbeeld van een vermogensfonds dat beginnende maatschappelijke initiatieven ondersteunt in hun professionalisering.

Duurzame maatschappelijke initiatieven hebben een getrapte structuur. Als er eenmaal een formele organisatie is opgezet dan kan zij meerdere initiatieven opzetten en ondersteunen, zoals een buurtvereniging of een dorpscoöperatie die een jaarlijks terugkerend evenement organiseert, een woningcorporatie die in verschillende wijken nieuwbouwprojecten opzet, of een energiecoöperatie die op verschillende plekken in Nederland zonnestroom aanbiedt.

Maatschappelijke initiatieven kunnen ook van meet af aan al gericht zijn op resultaten die pas op langere termijn bereikt kunnen worden. Energiecoöperaties die zich richten op de opwekking van duurzame energie uit niet-fossiele bronnen bijvoorbeeld streven een verandering na die zij niet eenvoudig met een eenmalige actie kunnen bereiken. Ook vermogensfondsen die opgericht zijn bij een nalatenschap, door een vermogende familie of vanuit een bedrijf zijn vanaf het begin van hun bestaan meestal gericht op maatschappelijke resultaten op de lange termijn.

De impact waardeketen

Wat is de maatschappelijke impact van burgercollectieven in Nederland? In welke mate en op welke manieren dragen zij bij aan maatschappelijke doelen? Om de maatschappelijke impact te bepalen is het nodig om alle onderdelen van de impact waardeketen in kaart te brengen (Maas & Liket, 2011): welke middelen zetten zij in om hun initiatieven mogelijk te maken, welke initiatieven bieden zij aan, wie neemt eraan deel, welke veranderingen treden er op bij de doelgroep van de activiteiten, en wat zijn de bredere maatschappelijke veranderingen die het uiteindelijke gevolg zijn van de initiatieven?

Figuur 3 laat de impact waardeketen zien voor een denkbeeldig bewonersinitiatief, dat met vrijwilligers een middag organiseert met allerlei activiteiten voor bewoners. De ontmoetingen met buurtbewoners versterken het gevoel van betrokkenheid bij de buurt, en leveren een bijdrage aan de sociale cohesie in Nederland.

De activiteiten van burgercollectieven kunnen directe positieve maatschappelijke uitkomsten hebben, zoals een sterker gevoel van betrokkenheid bij de buurt in het voorbeeld van het bewonersinitiatief. Burgercollectieven kunnen ook op andere terreinen directe positieve opbrengsten hebben zoals efficiënter gebruik van landbouwgrond of kapitaal.¹⁰ De opbrengsten kunnen ook bestaan uit het vermijden of verminderen van collectieve kosten, zoals een vermindering van voedselverspilling, een besparing van energie, of een verschuiving van fossiele naar hernieuwbare energie.

Figuur 3. De impact waardeketen geïllustreerd met een voorbeeld

“Input”	“Activity”	“Output”	“Outcome”	“Impact”
Middelen: tijd, geld, goederen, expertise	➔ Aanbod van initiatief	➔ Deelname aan initiatief	➔ Directe verandering	➔ Indirecte opbrengst
Beschikbaarheid van vrijwilligers	➔ Activiteiten middag in de buurt	➔ Buurtbewoners nemen doen mee	➔ Sterker gevoel van betrokkenheid bij de buurt	➔ Meer sociale cohesie in Nederland

Daarnaast kunnen burgercollectieven ook indirect positieve maatschappelijke opbrengsten hebben, zoals een toename van sociale cohesie door binding aan de lokale gemeenschap (Van der Kolff, 2018) en een toename van maatschappelijk vertrouwen en politiek vertrouwen. Burgercollectieven kunnen ook zorgen voor maatschappelijke veerkracht, met name in crisissituaties (Kousis & Paschou, 2017; Thaler & Seebauer, 2019). Burgercollectieven kunnen op allerlei terreinen zorgen voor maatschappelijke vernieuwingen, in de vakliteratuur ook sociale innovatie genoemd (Phills, Deiglmeier & Miller, 2008; Evers & Ewert, 2015; Phillips et al., 2015).

Burgercollectieven kunnen ook directe negatieve maatschappelijke opbrengsten hebben. Protesten die voortkwamen uit burgercollectieven tegen overheidsingrijpen tijdens de COVID-19 epidemie hebben het vertrouwen in de overheid en de politiek onder sommige groepen burgers juist verminderd (Van der Meer, Steenvoorden, & Ouattara, 2023). Leden van burgerinitiatieven kunnen door gesprekken met ambtenaren ook juist het vertrouwen in de overheid verliezen (Siebers, Gradus & Grotens, 2019).

¹⁰ MAEX kent aan de output van organisaties een ‘impactwaarde’ toe. Die waarde geeft een “indicatie van het totale bedrag dat belanghebbenden tezamen besparen of in de reguliere economie bereid zouden zijn te betalen voor dergelijke diensten en effecten”. De term ‘impact’ is misschien verwarrend omdat het niet gaat om de maatschappelijke impact van de initiatieven, maar om de hypothetische waarde die de initiatieven zouden kunnen vertegenwoordigen als ze tegen marktprijzen zouden zijn aangeboden.

Burgercollectieven kunnen ook indirecte negatieve gevolgen hebben, zoals het versterken van maatschappelijke ongelijkheden. Omdat participatie in burgercollectieven tijd en geld kost zijn zij ook een uiting van maatschappelijke ongelijkheid (Mohan, 2015). In gebieden waar burgers, bedrijven en overheden meer middelen tot hun beschikking hebben kunnen zij gemakkelijker initiatieven opzetten (Lindsey, 2013). Zeker wanneer de overheid vervolgens bezuinigt en burgers meer op eigen initiatieven aangewezen zijn kunnen zij bestaande ongelijkheden versterken (Clifford, 2021).

Impact meten is complex

Burgercollectieven kunnen dus allerlei positieve en negatieve effecten hebben. We kunnen binnen het bestek van deze rapportage niet vaststellen hoe al deze effecten zich tot elkaar verhouden. De vraag naar de maatschappelijke impact van burgercollectieven is om drie redenen moeilijk te beantwoorden.

1. *Gebrek aan relevante gegevens*

Ten eerste ontbreken in veel gevallen de gegevens die nodig zijn om de maatschappelijke impact van burgercollectieven goed te meten. In het voorbeeld van het bewonersinitiatief uit figuur 3 kan de impact zitten in sociale cohesie, die gemeten kan worden in een vragenlijst met stellingen over gevoelens van betrokkenheid bij de buurt of over eenzaamheid. In welke mate doet eenzaamheid zich minder voor onder de doelgroep van het initiatief? Gaat de mate van betrokkenheid bij de buurt omhoog? Voor de meeste burgercollectieven zijn zulke gegevens niet beschikbaar.

2. *Gebrekkige onderzoeksopzet*

Ten tweede is het zelfs met de benodigde gegevens bijzonder ingewikkeld om de maatschappelijke impact vast te stellen van burgercollectieven, omdat we de situatie waarin het burgercollectief niet actief was niet kunnen waarnemen. Alleen veranderingen die niet waren opgetreden zonder de initiatieven kunnen exclusief aan de werking van die initiatieven worden toegeschreven (meer hierover in Bekkers & Verkaik, 2015). In het voorbeeld van bewonersinitiatieven die gericht zijn op het verminderen van eenzaamheid is een vergelijking van de mate van eenzaamheid onder mensen uit de doelgroep van het initiatief met mensen van buiten die doelgroep niet voldoende om een vermindering van eenzaamheid vast te stellen. De doelgroep moet in de loop van de tijd aantoonbaar door de werking van het initiatief minder eenzaamheid gaan vertonen. Daarvoor moet de blootstelling aan het initiatief op basis van toeval zijn bepaald, zoals in een experiment met een Randomized Control Trial (RCT) opzet. Ook moet het aantal waarnemingen groot genoeg zijn om versturende invloeden uit te kunnen sluiten.

Een minder goede opzet is een longitudinaal onderzoek, waarin veranderingen bij de doelgroep in de mate van eenzaamheid in de loop van de tijd zijn waargenomen, liefst ook met een vergelijkingsgroep die niet aan het initiatief is blootgesteld. In veel gevallen ontbreekt een dergelijke vergelijkingsgroep en kunnen we niet uitsluiten dat waargenomen veranderingen zich hebben voorgedaan door andere invloeden, of door natuurlijke ontwikkelingen. Deze invloeden moeten uitgesloten kunnen worden om te kunnen spreken van impact van het burgercollectief. In de meeste gevallen kunnen we zulke invloeden echter niet uitsluiten.

In een nog minder goede opzet is er geen informatie over verandering in de loop van de tijd, maar alleen vergelijking mogelijk van de doelgroep met andere groepen. Met deze opzet kunnen geen uitspraken worden gedaan over de maatschappelijke impact van maatschappelijke initiatieven.

3. *Gebrek aan gemeenschappelijke meeteenheden*

Ten derde verschillen burgercollectieven op een groot aantal aspecten van elkaar die het moeilijk maken om ze bij elkaar op te tellen. De impact van een nieuwbouwproject voor geïntegreerde woon- en zorgvoorzieningen voor ouderen zien we op totaal andere gebieden dan de impact van een rechtszaak die de overheid dwingt om aan de klimaatdoelstellingen te voldoen. De impact van een lokaal initiatief tegen voedselverspilling dat geheel draait op de inzet van vrijwilligers die geen financiële vergoeding krijgen kunnen we niet kwantificeren op een manier die vergelijkbaar is met de impact van een proefproject van een energiecollectief waarmee aardwarmte wordt omgezet in elektriciteit. Er zijn geen gemeenschappelijke eenheden waarmee we de maatschappelijke impact van burgercollectieven kunnen uitdrukken die verschillen alleen wat betreft hun doelstellingen, maar ook wat betreft hun werkgebied, de schaal, de levensfase, en wat betreft de inzet van middelen. Deze kenmerken hebben allemaal een invloed op de impact die de initiatieven van burgercollectieven zouden kunnen hebben. Daarom is het niet erg informatief om de impact van de collectieven in één getal of analyse te vatten.

Ook als we de maatschappelijke impact van initiatieven niet goed kunnen vaststellen of niet direct en exclusief kunnen toeschrijven aan die initiatieven, dan is het nog steeds zinvol om gegevens te verzamelen over de eerste vier schakels in de impactketen, zoals het aantal activiteiten dat burgercollectieven aanbieden, het aantal burgers dat eraan deelneemt, en de uitkomsten daarvan. Zonder activiteiten en deelname kunnen we ook geen effecten van burgercollectieven verwachten. Grotere aantallen activiteiten en een grotere mate van deelname zullen grotere maatschappelijke effecten genereren.

De maatschappelijke waarde van burgercollectieven

Bekkers (2013) stelt dat de maatschappelijke betekenis van filantropie veel meer is dan de economische waarde in euro's van alle giften. Een gift staat ook voor maatschappelijke betrokkenheid bij goede doelen. Dit geldt ook voor vrijwilligerswerk. We kunnen de waarde van vrijwilligerswerk uitdrukken in een bedrag dat de samenleving kwijt zou zijn als we alle vrijwilligers het minimumloon zouden gaan betalen, of met een bedrag dat volgt uit een vermenigvuldiging van het aantal uren dat vrijwilligers actief zijn, maar dat zou de maatschappelijke waarde van vrijwilligerswerk sterk onderschatten. Vrijwilligerswerk geeft zin in het leven, levert sociale contacten op, en houdt mensen gezond (Wilson & Musick, 1999; Filges, Siren, Fridberg & Nielsen, 2020; De Wit, Qu & Bekkers, 2022). De maatschappelijke waarde van vrijwilligerswerk is veel meer dan de hypothetische economische waarde van de besparingen die we als samenleving realiseren doordat mensen vrijwillig en onbetaald werk doen dat ook door betaalde medewerkers gedaan had kunnen worden.

Zo is het ook met burgercollectieven. Zij hebben niet alleen een economische waarde, maar ook een symbolische waarde. De initiatieven van burgercollectieven kunnen voor burgers veel meer betekenen dan de waarde die zij in euro's vertegenwoordigen. De maatschappelijke waarde van initiatieven van burgercollectieven ligt onder meer in het feit dat burgers die zelf hebben opgezet. De vrijwilligheid, creativiteit, en autonomie van burgercollectieven geeft de initiatieven die zij

opzetten een bijzondere betekenis, zeker als zij tot tastbare resultaten leiden. Burgercollectieven zijn daarmee een aanvulling op overheidsbeleid die de democratie kunnen verrijken. Burgers kunnen via verkiezingen hun voorkeuren uitspreken voor overheidsbeleid, maar de invloed daarvan is indirect en kan lang duren door de onvoorspelbaarheid van coalitieonderhandelingen en bureaucratische processen in uitvoeringsinstanties. Burgercollectieven kunnen een direct resultaat opleveren in de vorm van een boodschappendienst voor ouderen, een woon/zorgenheid in de buurt of een windmolen die elektriciteit levert voor bewoners. De maatschappelijke waarde van deze initiatieven zit niet alleen in het feit dat zij voor burgers nuttige diensten zijn, maar ook in het feit dat zij het resultaat zijn van particulier initiatief van betrokken burgers (Blok, Van Buuren, & Fenger, 2023).

De overheid kan de symbolische waarde van burgercollectieven versterken door hun betekenis voor de samenleving te erkennen. Sap, Vermeulen en Zoethout (2003, geciteerd in Schuyt, 2021, pp. 168-169) stellen: “Het algemeen nut, de publieke zaak, hoeft niet de publieke taak van de overheid te zijn. ‘In de discussie over de vraag of een bepaald maatschappelijk belang primair tot de taak van de overheid behoort dan wel kan worden overgelaten aan andere instanties, dienen twee vragen te worden onderscheiden. In de eerste plaats de “wat-vraag”. Welke maatschappelijke belangen merkt de overheid aan als “publieke belangen”, hetgeen inhoudt dat zij zich deze belangen aantrekt in de overtuiging dat deze dan alleen goed tot hun recht zullen komen? De tweede vraag die zich aandient is de “hoe-vraag”. Op welke wijze worden vervolgens de belangen waarvoor de overheid de eindverantwoordelijkheid heeft aanvaard, behartigd en wie draagt de operationele eindverantwoordelijkheid hiervoor?’

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid zegt hier het volgende over: “Vele maatschappelijke belangen worden behartigd zonder overheidsbetrokkenheid. Pas wanneer de overheid zich de behartiging van een maatschappelijk belang aantrekt, omdat dit belang anders niet tot zijn recht komt, spreken wij over *publieke belangen*. De politiek aanspreekbare overheid is de enige partij die *gelegitimeerd* is om namens de samenleving als geheel dwingend te bepalen welke belangen binnen het maatschappelijk verkeer onvoldoende tot hun recht komen en derhalve sprake is van een publiek belang” (De Goede, Schrijvers & De Visser, p. 41).

In de Angelsaksische politieke cultuur geldt filantropie als uiting van democratische betrokkenheid, als ‘sociale’ of ‘directe democratie’ naast ‘politieke democratie’. Payton en Moody benadrukken de ‘voortrekkersrol’ en ‘burgerrol’ van filantropie, die in democratieën van groot belang worden geacht: “We hebben betoogd dat filantropie een essentiële rol speelt bij het definiëren, bepleiten en nastreven van het algemeen nut. Filantropische acties zijn een belangrijk onderdeel van het doorlopende publieke debat over wat het algemeen nut is en hoe die het beste kan worden nagestreefd. ... Zowel overheid als filantropie dient het algemeen nut. Soms doen ze dat in partnerschap – overheidsgeld is een primaire bron van financiering voor non-profitorganisaties – en op een ander moment stapt alleen de filantropie in ... als noch de markt noch de overheid dat doet.” (Payton & Moody, 2008, p.156). In deze is filantropie ‘stemmen met je portemonnee, of tijd en kennis.’ Op deze manier is filantropie een verrijking van de democratie. Als we deze visie generaliseren naar al het maatschappelijke initiatief, dan kunnen we burgercollectieven ook zien als een manier voor burgers om maatschappelijke betrokkenheid te tonen en verantwoordelijkheid te nemen. Ook De Moor (2019) ziet in publiek-collectieve samenwerkingsverbanden een interessante optie om in maatschappelijke behoeften te voorzien.

Deel II – Een empirische verkenning

Gegevens uit eerder onderzoek

Op basis van eerder onderzoek blijkt het niet mogelijk tot een schatting te komen van het aantal burgercollectieven in Nederland. Het meeste onderzoek naar burgercollectieven beschrijft specifieke initiatieven of behandelt specifieke aspecten van burgercollectieven, zonder daarbij aantallen te noemen. Op basis van secundaire analyse van bestaande gegevens kunnen we evenmin eenvoudig een schatting maken, omdat de beschikbare gegevens niet voldoende informatie bevatten over de eigenschappen van maatschappelijke initiatieven die hen volgens de definitie tot een burgercollectief maken.

Bestaande gegevens suggereren echter dat het mogelijk om een zeer groot aantal gaat. Volgens een recent onderzoek naar regeldruk voor maatschappelijke initiatieven (Bex, Van den Hurk & Hoogenboom, 2023) zijn er in Nederland 368.000 maatschappelijke organisaties. Burgercollectieven zijn niet apart onderscheiden. Een deel van deze organisaties zou een burgercollectief kunnen zijn. Het CBS (2023) meldt op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel bijvoorbeeld dat Nederland in het tweede kwartaal van 2023 zo'n 42.500 stichtingen en verenigingen telt en nog eens 3.135 coöperaties. Een deel van deze organisaties is een burgercollectief, maar het is onbekend welk deel. Het totaal aantal maatschappelijke initiatieven in Nederland is zeker hoger dan het aantal verenigingen, stichtingen en coöperaties: alleen al in het ANBI register van de belastingdienst staan meer dan 45.000 algemeen nut beogende instellingen (Bekkers, Van Leijenhorst & Leijten, 2022). Ook voor het register van ANBI's geldt dat een deel van de genoemde instellingen een burgercollectief is, maar dat onbekend is welk deel.

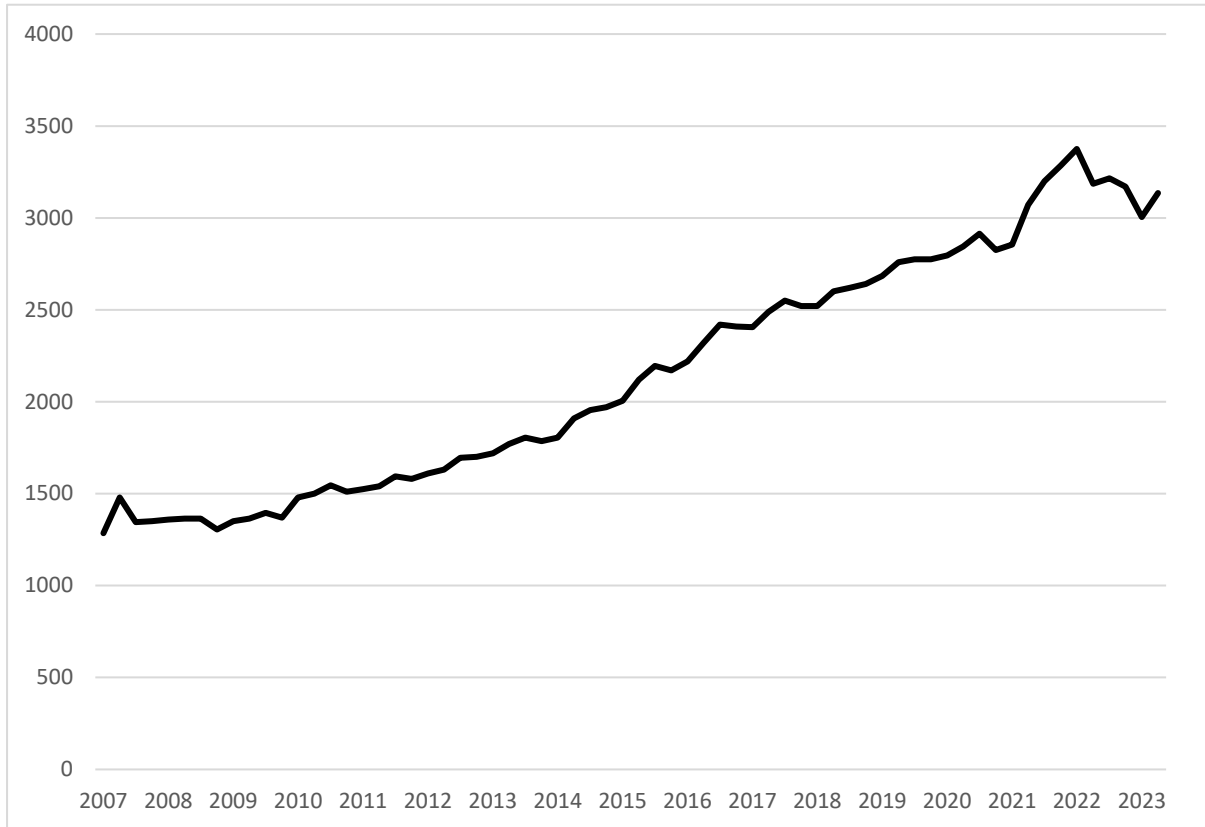
Ook cijfers over specifieke maatschappelijke doelen laten zien dat Nederland een groot aantal maatschappelijke initiatieven telt. Het Oranjefonds heeft in samenwerking met het VSB Fonds en Fonds 1818 een bestand aangelegd van meer dan 20.000 maatschappelijke initiatieven in het sociale domein. Dit bestand kon voor het huidige onderzoek helaas niet geanalyseerd worden. LSA bewoners heeft contacten met ongeveer 7.800 initiatieven op het gebied van wonen. Volgens Jan Smelik van NLZVE zijn er in 2023 ongeveer 2.000 initiatieven op het terrein van zorg. Dit aantal is sterk toegenomen sinds de eerste inventarisatie van Vilans in 2014, toen het nog om ongeveer 200 initiatieven ging. In 2017 ging het om ongeveer 500 initiatieven. MAEX heeft 322 initiatieven voor zorgzame gemeenschappen in beeld, met een waarde van €124 miljoen. Als de groep die MAEX in beeld heeft representatief is voor de gehele populatie van zorginitiatieven, dan is dat 16,2% van alle zorginitiatieven in Nederland, en zou de totale waarde van alle zorginitiatieven €770 miljoen zijn.

Toename van het aantal coöperaties in Nederland

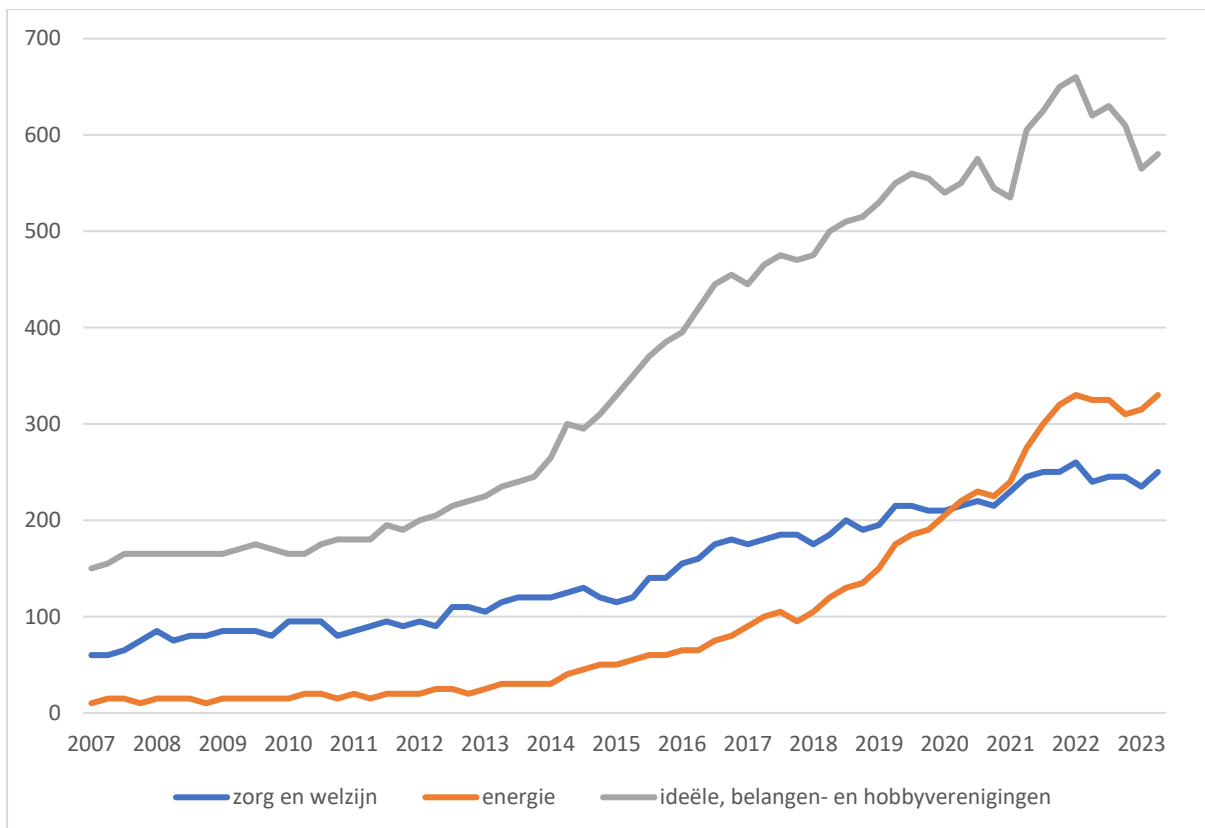
Het aantal coöperaties in Nederland dat het CBS vermeldt neemt onmiskenbaar toe, blijkt uit figuur 4. In 2007 waren er 1.285 coöperaties; in 2023 zijn het er 3.135. Figuur 5 laat zien dat er op drie terreinen waarop burgercollectieven actief zijn een duidelijke toename is van het aantal coöperaties. Op het terrein van energie zijn er in 2007 nog nauwelijks coöperaties. In 2023 zijn het er 330. Op het terrein van ideële, belangen- en hobbyverenigingen zien we ook een grote toename, van 150 in 2007 naar 580 in 2023. Ook op het terrein van zorg en welzijn zien we het aantal coöperaties toenemen: van 60 in 2007 naar 250 in 2023.

Figuur 4. Totaal aantal coöperaties in Nederland

Figuur 5. Coöperaties in Nederland op drie werkgebieden

Oostveen (2023) komt op een schatting van 4.250 burgercollectieven door 1.400 wooncoöperaties, 705 energiecoöperaties, 646 broodfondsen en 1.500 zorgcoöperaties bij elkaar op te tellen.

Niet alle coöperaties die bij de Kamer van Koophandel zijn ingeschreven zijn ook burgercollectieven. Het NCR (2023) onderscheidt vier typen coöperaties: van ondernemers, consumenten, werknemers en een combinatie van deze ledengroepen. Een deel van de consumentencoöperaties is een burgercollectief. De informatie die coöperaties deponeren bij de KvK kan inzicht bieden tot welk type zij behoren.

De coöperaties uit figuren 3 en 4 en de initiatieven die bij de ondertekenaars van het manifest bekend zijn kunnen we niet allemaal als burgercollectief kwalificeren. Er zitten ook coöperaties bij met een particuliere winstdoelstelling en initiatieven die alleen voor leden toegankelijk zijn. Daarnaast zijn dezelfde initiatieven soms bij meerdere ondertekenaars aangesloten.

Een steekproef van initiatieven

Om een beeld te krijgen van burgercollectieven hebben we een steekproef getrokken van 161 unieke initiatieven die zijn aangesloten bij acht koepels van burgercollectieven: zeven ondertekenaars van het manifest burgercollectieven en Collectieve Kracht.¹¹ Tabel 2 toont de aantallen initiatieven die per koepel aangesloten zijn en schattingen van het aantal burgercollectieven.¹²

Tabel 2. Steekproeftrekking (ongewogen aantallen) en schattingen van het aandeel en aantal burgercollectieven (gewogen)

	Populatie	Steekproef	Aandeel burgercollectieven in steekproef	Geschat aantal burgercollectieven
Cooplink	149	10	50%	89
LSA Bewoners	7.800	18	56%	3.900
MAEX	2.404	10	50%	1.202
NLZVE	1.469	23	48%	703
NCR	243	10	0%	0
CollectieveKracht	73	10	50%	37
LVKK	1.817	60	82%	1.484
Energie Samen	705	20	0%	0
Totaal	14.660	161	53%	7.414

Om de dubbeltellingen en initiatieven eruit te filteren die niet tot de doelgroep van burgercollectieven behoren hebben we informatie verzameld over een toevallige steekproef van initiatieven die bekend zijn bij de ondertekenaars van het manifest. Het bleek niet eenvoudig deze gegevens te verzamelen.

Niet alle initiatieven die genoemd staan op lijsten van de ondertekenaars van het manifest hebben een website of een jaarverslag waarin zij informatie over hun activiteiten geven. De initiatieven die

¹¹ Collectieve Kracht is een kennisplatform voor burgercollectieven. Zie <https://www.collectievekracht.eu/collectievenlab/aangemelde+collectieven/default.aspx>

¹² Bijlage 2 geeft meer informatie over de steekproeftrekking en de weging van de gegevens.

een website of jaarverslag hebben geven daarin niet altijd informatie over hun activiteiten die het mogelijk maakt om te bepalen of zij burgercollectieven zijn.

Bij iets minder dan de helft van de initiatieven in de steekproef bleek dat zij aan tenminste één van de vijf aspecten van de definitie van burgercollectieven niet voldeden. Bij 53% van de initiatieven in de steekproef vonden we geen aanwijzingen dat zij geen burgercollectief waren. Het totaal aantal burgercollectieven in deze acht koepels schatten we daarmee op iets meer dan 7.400.

Eigenschappen van maatschappelijke initiatieven

Een klein deel van initiatieven die we onderzocht hebben (9%) was geen burgercollectief omdat zij winst uitdeelden aan leden of aandeelhouders (zie tabel 3). Dit gaat met name om energiecoöperaties. Voor meer dan negen op de tien initiatieven vonden we geen aanwijzingen voor een commerciële winstdoelstelling. Meer dan acht op de tien initiatieven (83%) biedt activiteiten of diensten aan die niet exclusief zijn voorbehouden aan leden. Voorbeelden van initiatieven die dat wel doen zijn broodfondsen. Acht op de tien initiatieven had een maatschappelijke doelstelling (80%). Bij driekwart van de initiatieven hadden we geen aanwijzingen dat zij opgezet waren door andere partijen dan burgers. We troffen geen initiatieven aan die maatschappelijk niet-geaccepteerde middelen inzetten.

Tabel 3. Eigenschappen van maatschappelijke initiatieven die kenmerkend zijn voor burgercollectieven (gewogen)

	Nee	Ja
Geen winstdoelstelling	9	91
Niet exclusief voor leden	17	83
Maatschappelijke doelstelling	20	80
Vrijwillig initiatief van burgers	25	75
Totaal	47	53

Werkgebied: vooral lokaal. Twee derde van alle initiatieven zijn actief op lokaal gebied (zie tabel 4). Onder de burgercollectieven is dat meer dan acht op de tien (83%). Eén op de twintig burgercollectieven was regionaal actief, één op veertien nationaal. We vonden geen burgercollectieven die internationaal actief waren.

Tabel 4. Werkgebied van maatschappelijke initiatieven en burgercollectieven (gewogen)

	Alle initiatieven	Alleen burgercollectieven
Lokaal	65	83
Regionaal	6	4
Nationaal	11	7
Internationaal	2	0
Onbekend	16	6

Doel terrein: vooral maatschappelijk en sociaal. De meeste initiatieven die aangesloten zijn bij de koepels zijn primair actief op maatschappelijk en sociaal terrein (44%), op afstand gevolgd door wonen (12%; zie tabel 5). Onder de burgercollectieven is bijna twee derde actief op het maatschappelijk en sociaal terrein (64%) en een kwart (24%) op het terrein van wonen. We troffen minder initiatieven aan op de terreinen gezondheid en energie. Initiatieven op het gebied van natuur en milieu, internationale hulp en cultuur waren nog zeldzamer of ontbraken helemaal. Bij een achtste van de initiatieven ging het om activiteiten op overige gebieden, zoals duurzaamheid, sport en het faciliteren van maatschappelijk verantwoord ondernemen door bedrijven.

Tabel 5. Maatschappelijk deel terrein van initiatieven en burgercollectieven (gewogen)

	Alle initiatieven	Alleen burgercollectieven
Maatschappelijke en sociale doelen	44	64
Wonen	12	24
Gezondheid	5	4
Energie	5	0
Overige terreinen	12	7
Geen maatschappelijke doelstelling	21	0

Een meerderheid heeft de ANBI-status. Van iets meer dan de helft van de initiatieven (55%) konden we vaststellen dat zij de ANBI-status hadden (zie tabel 6). Onder de burgercollectieven is dat zelfs drie kwart. Instellingen met een ANBI-status moeten aan allerlei voorwaarden en richtlijnen voldoen waar de Belastingdienst toezicht op moet houden (Bekkers, Van Leijenhorst & Leijten, 2022). Het overgrote deel van de initiatieven die we onderzochten konden we terugvinden in het register van de Kamer van Koophandel (KvK).

Tabel 6. Registraties van initiatieven en burgercollectieven (gewogen)

	Alle initiatieven	Alleen burgercollectieven
Geen	16	8
Alleen in KvK register	29	16
Zowel in KvK als ANBI register	55	76

Er bleken opvallende verschillen te zijn in de mate waarin initiatieven op verschillende deel terreinen een ANBI-status hadden (zie tabel 7): voor geen enkele van de energiecoöperaties en de initiatieven die niet primair een maatschappelijke doelstelling hadden was dit het geval, terwijl onder de initiatieven met een maatschappelijke en sociale doelstelling, op het terrein van wonen en op andere terreinen gemiddeld drie kwart de ANBI-status had.

Onder de burgercollectieven had bijna drie kwart van de initiatieven met een maatschappelijke en sociale doelstelling en op het terrein van wonen de ANBI-status, en initiatieven op andere terreinen hadden vrijwel allemaal de ANBI-status.

Tabel 7. ANBI-status van initiatieven en burgercollectieven op deelterreinen (gewogen)

	Alle initiatieven	Alleen burgercollectieven
Maatschappelijke en sociale doelen	71	73
Wonen	73	74
Energie	0	
Overige terreinen	79	95
Geen maatschappelijke doelstelling	0	

Weinig bruikbare documentatie van activiteiten. Van slechts één op de zes initiatieven (17%) konden we een openbaar jaarverslag vinden op de website van het initiatief. Voor de burgercollectieven was van één op de vier een jaarverslag beschikbaar (25%). Daarmee kunnen we helaas geen goede uitspraken doen over de samenstelling van het bestuur, het beleidsplan, de omzet en de economische waarde van burgercollectieven.

Tabel 8. Jaarverslag beschikbaar van initiatieven en burgercollectieven (gewogen)

	Alle initiatieven	Alleen burgercollectieven
Onbekend	16	9
Nee	68	66
Ja	17	25

Hoeveel Nederlanders zijn betrokken bij burgercollectieven?

Uit het onderzoek *Geven in Nederland* (Bekkers, Gouwenberg, Koolen-Maas & Schuyt, 2022) weten we dat een groot deel van de Nederlandse bevolking betrokken is bij maatschappelijke initiatieven: als donateur, vrijwilliger, informele helper, mantelzorger, maar ook als deelnemer aan ongeorganiseerde vormen van maatschappelijk initiatief. Deze cijfers zijn gebaseerd op breed samengestelde steekproeven die een beeld geven dat representatief is voor de Nederlandse bevolking wat betreft leeftijd, opleiding, woonplaats, en huishoudenssamenstelling.

De vragenlijsten geven ook een beeld van de bijdragen die Nederlanders leveren aan maatschappelijke initiatieven die niet als formeel vrijwilligerswerk of als informele hulp tellen, maar onder de noemer actief burgerschap vallen. Tabel 9 geeft inzicht in de mate waarin Nederlanders betrokken zijn bij deze maatschappelijke initiatieven.

Van alle vormen van lokale betrokkenheid doen Nederlanders het vaakst mee met een vergadering of inspraakavond: tussen de 9 en 15%. In de coronajaren 2020-2021 lag dit percentage wat lager dan in de voorgaande jaren.

Aan de andere activiteiten helpt minder dan één op de tien Nederlanders mee: samen met burens toezicht houden in de buurt, een sociale activiteit in de buurt organiseren, zoals een barbecue of een spelletjesmiddag, losse klussen voor een buurtbewoner doen, zoals een ritje naar het ziekenhuis, onderhoud in huis of boodschappen doen, of onderhoud aan de openbare ruimte.

Sociaal ondernemerschap zoals het samen duurzame energie inkopen, het opzetten of ondersteunen van een bedrijf of winkel met een maatschappelijk doel, is nog weinig populair.

Ongeveer drie op de tien Nederlanders helpt actief mee bij lokale maatschappelijke initiatieven. Dit percentage is lager dan de optelsom van alle percentages in Tabel 9, omdat sommige mensen aan meerdere lokale activiteiten bijdragen. Ook blijkt dat er een flinke overlap bestaat tussen het georganiseerde vrijwilligerswerk en deelname aan lokale maatschappelijke initiatieven: Nederlanders die regelmatig onbetaald werk doen voor maatschappelijke organisaties, zijn ook vaker actief bij lokale maatschappelijke initiatieven (Bekkers, De Wit, Hoolwerf & Boezeman, 2015). Deze twee vormen van pro sociaal gedrag zijn geen communicerende vaten, maar versterken elkaar (De Wit & Bekkers, 2017).

Tabel 9. Betrokkenheid bij lokale maatschappelijke initiatieven

		2015- 2016	2018- 2019	2020- 2021
Inspraak	Aanwezig geweest bij een vergadering of inspraakavond van de gemeente(raad), wijk- of dorpsraad, woningbouwvereniging of andere organisatie	13%	15%	9%
Leefbaarheid en openbare ruimte	Samen met burens toezicht houden in de buurt	6%	7%	6%
	Onderhoud verrichten aan de openbare ruimte, zoals een park of gemeenschappelijke tuin	5%	5%	5%
Sociale cohesie	Een sociale activiteit in de buurt organiseren, zoals een barbecue of een spelletjesmiddag	4%	5%	5%
	Deelnemen aan een actie om aandacht te vragen voor maatschappelijke problemen in de buurt zoals discriminatie, rommel op straat of een ongezonde leefstijl	3%	1%	1%
Lokale voorzieningen	Losse klussen voor een buurtbewoner doen, zoals een ritje naar het ziekenhuis, onderhoud in huis of boodschappen doen	7%	6%	7%
	Samen zorg inkopen of elkaar helpen bij gezondheidsproblemen	0%	0%	3%
	Helpen bij het beheren en uitbaten van een buurtrestaurant, buurthuis of andere (sociale) voorziening	1%	2%	1%
Sociaal ondernemerschap	Samen duurzame energie inkopen of energiebesparende maatregelen nemen	1%	2%	2%
	Opzetten of ondersteunen van een bedrijf of winkel met een maatschappelijk doel	0%	0%	1%
Alle	Tenminste één van bovenstaande activiteiten	29%	31%	29%

Het percentage dat actief deelnam lag in de coronajaren ongeveer even hoog als in de jaren ervoor. Het is opmerkelijk dat het percentage van de bevolking dat actief meehelpt aan lokale maatschappelijke initiatieven zo stabiel is. We hebben voor het georganiseerde vrijwilligerswerk in de afgelopen jaren juist een daling gezien (Koolen-Maas & De Wit, 2022). Deze daling komt ook uit cijfers van het CBS naar voren (Arends & Tummers, 2022).

Dezelfde ontwikkeling zien we overigens nog sterker in het geven van geld aan goededoelenorganisaties: het percentage van de bevolking dat geeft aan landelijk wervende organisaties is afgenomen, terwijl het percentage dat lokaal geeft juist is gestegen (Bekkers & Van Teunenbroek, 2022). In een context van afnemende maatschappelijke betrokkenheid is de betrokkenheid van Nederlanders steeds vaker lokaal.

Een kanttekening bij schattingen van de economische waarde van burgercollectieven

Dit rapport komt voort uit de behoefte om overzicht te krijgen over het scala aan burgercollectieven dat Nederland rijk is. Een schatting van de waarde van de burgercollectieven in euro's kan helpen om burgercollectieven op de kaart te zetten: vertegenwoordigers van burgercollectieven kunnen daarmee laten zien hoe groot de economische waarde is voor Nederland, de overheid krijgt een beeld van de besparingen die burgercollectieven realiseren, en sociale ondernemingen kunnen aan potentiële investeerders laten zien hoeveel rendement zij opleveren.

Het kwantificeren van de economische waarde van burgercollectieven heeft echter ook een keerzijde. Onderzoek in de economie heeft laten zien dat de intrinsieke motivatie voor prosociaal gedrag vermindert wanneer mensen informatie krijgen over de economische waarde van hun inzet (Frey & Jegen, 2001; Frey & Oberholzer-Gee, 1997; Bowles, 2008). Het beprijzen en waarderen van vrijwillig gedrag ondermijnt de intrinsieke motivatie van burgers die niet vanuit een financiële motivatie betrokken zijn. Vrijwilligers die weten dat hun onbetaalde werk een grote economische waarde vertegenwoordigt, kunnen zich afvragen waarom zij er geen salaris voor krijgen, en er voortaan voor kiezen om hun tijd met betaald werk te verzilveren.

De wens om de waarde van burgercollectieven in euro's uit te drukken kan ook ongelijkheid tussen collectieven opleveren. Sommige burgercollectieven hebben een duidelijk in euro's kwantificeerbare opbrengst omdat zij diensten of goederen produceren die op de markt verkocht kunnen worden, zoals woningen of elektriciteit. Andere burgercollectieven streven naar maatschappelijke effecten die niet op de markt verhandeld worden, zoals een vermindering van voedselverspilling, gevoelens van eenzaamheid of betrokkenheid bij de buurt. Wanneer alleen de waarde van burgercollectieven in euro's telt zullen zij de slag om de aandacht van beleidsmakers verliezen.

Burgercollectieven en democratie

De vraag naar de waarde van burgercollectieven voor de democratie kunnen we vanuit theorieën over politieke participatie en gelijkheid (Verba, Schlozman & Brady, 1995) benaderen vanuit twee perspectieven: wie participeert, en in wiens voordeel? Lang niet alle burgercollectieven hebben de ambitie om het overheidsbeleid te beïnvloeden en dat via inspraak te bereiken. Niettemin kunnen burgercollectieven wel degelijk een stem geven aan groepen burgers.

In een inventarisatie van burgerinitiatieven door Igalla & Van Meerkerk (2015) bleek dat de initiatiefnemers van een zeer groot deel van de initiatieven een HBO of WO opleiding hadden. Deze bevinding kunnen we niet generaliseren naar alle deelnemers aan burgercollectieven. De oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden houdt verband met een probleem dat De Moor (2019) signaleert: de hoeveelheid regels en voorwaarden waaraan collectieven en coöperaties moeten voldoen, "waar alleen de aanhouder met enige juridische achtergrondkennis – veelal hoger opgeleiden – zich een weg doorheen kunnen banen."

Onlangs zonden de staatssecretaris voor VWS en de minister voor rechtsbescherming een notitie naar de kamer over regeldruk bij vrijwilligersorganisaties en filantropische instellingen (Bex, Van den Hurk & Hoogenboom, 2023). De complexiteit en de hoeveelheid regels maakt het voor iedereen moeilijker om burgercollectieven te starten en tot een succes te maken. Door de kennis, vaardigheden en netwerken die hoger opgeleiden in hun studie en werk opdoen kunnen zij gemakkelijker de weg vinden in de regels waaraan maatschappelijke initiatieven moeten voldoen.

Als burgercollectieven niet alleen het resultaat zijn van initiatieven van hoger opgeleiden, maar ook instrumenten zijn om belangen van leden van hogere sociale klassen te behartigen, dan kunnen zij juist afbreuk doen aan de democratie. Op dit moment hebben we geen sterke aanwijzingen dat burgercollectieven vooral belangen van hogere sociale klassen vertegenwoordigen. We zien een grote diversiteit aan burgercollectieven: voor bewoners in allerlei wijken, voor vluchtelingen, voor huurders en huiseigenaren, in de stad en op het platteland, voor rijk en arm. Niettemin bestaat de kans dat het aantal burgercollectieven, de mate van activiteit, en hun maatschappelijke effecten wel degelijk ongelijk verdeeld zijn over gebieden en sociale klassen. Daarom is het belangrijk voor de democratie in Nederland om de maatschappelijke effecten van burgercollectieven te onderzoeken.

Vier soorten relaties

Het is ook belangrijk te onderzoeken hoe de overheid zich verhoudt tot maatschappelijke initiatieven. De overheid kan met een open houding het succes van nieuwe initiatieven bevorderen (Bakker, Denters, Oude Vrielink & Klok, 2012) of betrokken burgers juist ontmoedigen (Brandsen, Trommel & Verschuere, 2017; Siebers, Gradus & Grotens, 2019). De manier waarop de overheid burgercollectieven tegemoet treedt geeft aan hoe zij initiatieven van burgers waardeert.

In een analyse van vermogensfondsen onderscheidt Gouwenberg (2019) vier manieren waarop maatschappelijke initiatieven zich kunnen verhouden tot de inspanningen van de overheid. Met dezelfde termen kunnen we de verhouding tussen maatschappelijke initiatieven en het bedrijfsleven beschrijven:

- (1) Complementair: aanvullend op de overheid en de markt;
- (2) Substituerend: in plaats van de overheid en de markt;
- (3) Competitief: in strijd met de overheid en de markt; en
- (4) Initiërend: als uitvinder, wegbereider en voorbeeld voor de overheid en de markt.

Complementaire initiatieven. Het complementaire burgercollectief vult overheidsbeleid en de reguliere markt aan. Een voorbeeld hiervan zijn de sociale coöperaties die aangesloten zijn bij het Landelijk Netwerk Sociale Coöperaties (LaNSco, 2023). Het netwerk omschrijft hen als een aanvulling op de bijzondere bijstand voor ondernemers: een manier om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt hun talenten te laten ontdekken en hen te helpen om een eigen bedrijf te laten starten. Burgercollectieven die complementair zijn aan overheidsbeleid dragen bij aan maatschappelijke doelen die de overheid ook nastreeft. In deze relatie zijn burgercollectieven een antenne voor de overheid. Wanneer op bepaalde terreinen steeds meer burgercollectieven actief zijn, dan kan dat een aanwijzing zijn voor de overheid dat haar beleid op dit terrein niet goed werkt of niet goed in de behoeften van burgers voorziet. Op deze terreinen kunnen burgercollectieven na wederzijdse waardering en erkenning partners van elkaar worden.

Substituerende initiatieven. Wanneer burgercollectieven in de plaats komen van overheidsbeleid en de markt spreken we van substitutie. Sommige woongroepen streven bijvoorbeeld naar een autarkische leefwijze door zoveel mogelijk zelf energie en levensmiddelen te produceren, buiten de

reguliere markt om. Voor de bij deze initiatieven betrokken burgers neemt het collectief taken over van de overheid en de markt, waarbij het collectief zelf het initiatief daartoe neemt. Een heel ander voorbeeld van substitutie is de inzet van burgers in mantelzorg op taken die voorheen vanuit algemene middelen betaald werden. Deze substitutie is opgezet vanuit overheidsbeleid, en heeft onder de deelname aan vrijwilligerswerk onder druk gezet (Bekkers et al., 2015). In het algemeen zijn burgers niet snel bereid om overheidstaken over te nemen. We hebben dit bijvoorbeeld gezien bij de bezuinigingen op kunst en cultuur sinds 2012. Na het verminderen van subsidies zijn de inkomsten uit giften en sponsoring niet navenant toegenomen (Koolen-Maas, Van Teunenbroek & Bekkers, 2021). Dat substitutie met adequate financiering wel kan werken blijkt uit het voorbeeld van het Leger des Heils, dat de afgelopen decennia steeds meer diensten is gaan leveren die voorheen ggz-instellingen leverden (Bolwijn, 2015).

Competitieve initiatieven. Burgercollectieven kunnen in competitie met de overheid een belangrijke bijdrage leveren aan de democratie door tegenspraak en kritiek te leveren wanneer de parlementaire democratie niet goed werkt. De veelbesproken rechtszaak van Urgenda tegen de overheid over de uitstoot van broeikasgassen (voor een overzicht: zie Rechtspraak.nl, 2023) is een voorbeeld van een maatschappelijk initiatief in strijd met de overheid.

Initiërende initiatieven. Initiërende burgercollectieven ontwikkelen initiatieven die vervolgens met hulp van de overheid of investeerders op grotere schaal in de reguliere markt hun weg vinden. Historisch gesproken zijn burgercollectieven voorlopers geweest van overheidsvoorzieningen op allerlei terreinen: voordat we de zorg voor zieken en armen via de overheid uit belastingen betaalden waren er lokaal allerlei particulier gefinancierde initiatieven. Ook vandaag de dag zien we allerlei voorbeelden van maatschappelijke initiatieven die bij gebleken succes tot overheidsbeleid kunnen leiden. Energiecoöperaties experimenteren bijvoorbeeld met nieuwe technieken om duurzaam opgewekte energie op te slaan. De aanpak van dakloosheid die door HVO-Querido in Amsterdam is ontwikkeld is in veel gemeenten overgenomen (Huber, Van Doorn & Davelaar, 2022). Recent kondigde de gemeente Amsterdam een experiment aan voor extra financiële steun aan gezinnen met weinig geld dat met steun van het Kansfonds en het RCOAK Amsterdam wordt gefinancierd (Amsterdam.nl, 2023). De vermogensfondsen nemen het risico.

Burgercollectieven hebben in alle vier de relaties baat bij autonomie en ruimte voor eigen initiatief. Een goede samenwerking met de overheid is daarom gebaat bij een opstelling van de overheid die niet is ingegeven door wantrouwen en controle, maar door vertrouwen en verantwoordelijkheid. Met zo'n instelling kan de herontdekking van het particulier initiatief tot een productieve samenwerking worden.

Suggesties voor nader onderzoek

In dit rapport hebben we een eerste schatting gemaakt van het aantal burgercollectieven in Nederland. De gegevensbronnen die we voor de schatting gebruikt hebben zijn niet ontworpen op basis van de definitie van burgercollectieven en voor de doelen van dit onderzoek. Zij zijn daarom niet ideaal. Bovendien zijn de gegevensbronnen verre van volledig. Veel burgercollectieven zijn niet in beeld bij de ondertekenaars van het manifest, of hebben zich niet bij hen aangesloten. De schatting van het aantal burgercollectieven in dit rapport is daarom een onderschatting. Hoe groot deze onderschatting is kunnen we op dit moment niet vaststellen. We hebben geen gegevens over de mate waarin de ondertekenaars het totaal aantal burgercollectieven vertegenwoordigen, waardoor we ook niet bij benadering kunnen zeggen welk deel we missen.

De gegevens die het Oranjefonds samen met het VSB fonds en Fonds 1818 heeft verzameld van initiatieven in het sociale domein zijn wel bruikbaar. We bevelen aan die gegevens in toekomstig onderzoek naar burgercollectieven te betrekken. Daarnaast is het belangrijk om ook gegevens van initiatieven op andere doelterreinen in het onderzoek te betrekken, zoals cultuur, natuur en milieu, en duurzaamheid.

Een betere schatting van het aantal burgercollectieven in Nederland is mogelijk door een bewerking van gegevens over maatschappelijke initiatieven uit registers en jaarverslagen die past bij de definities uit deel I van dit rapport. Daarvoor is toegang tot die gegevens nodig en tijd om die gegevens te analyseren. Met een verfijning van bestaande gegevens kunnen burgercollectieven gemakkelijker geïdentificeerd worden. De gegevens van de Kamer van Koophandel over coöperaties en stichtingen en verenigingen en de gegevens van de Belastingdienst over ANBI's die op dit moment beschikbaar zijn bieden geen inzicht in de kenmerken van deze organisaties zoals de werkerreinen waarop zij actief zijn, besteding van eventuele winst, de mate van exclusiviteit van lidmaatschap en dienstverlening, de activiteit in fondsenwerving of de herkomst van het vermogen. We bevelen aan dat toekomstig onderzoek gedetailleerdere gegevens over burgercollectieven verzamelt en analyseert.

Daarbij kan kunstmatige intelligentie behulpzaam zijn: met de juiste training kunnen grote taalmodellen snel kwalificaties maken van de eigenschappen van organisaties op basis van informatie die zij zelf aanleveren. In het huidige rapport hebben we handmatig classificaties gemaakt van de eigenschappen van burgercollectieven. Deze coderingen kunnen we gebruiken om taalmodellen te trainen. Met automatische tekstherkenning en classificatie door zulke taalmodellen kunnen we snel een indicatie krijgen van het aantal organisaties dat voldoet aan de criteria uit de definitie van burgercollectieven.

Automatische tekstanalyse is ook geschikt om de positie die maatschappelijke initiatieven innemen ten opzichte van de overheid in kaart te brengen, zonder dat vertegenwoordigers van de initiatieven daarvoor vragenlijsten moeten invullen. In de Verenigde Staten, Oostenrijk en Zwitserland zijn taalmodellen ontwikkeld om de activiteiten van maatschappelijke organisaties te bepalen (Litofcenko, Karner & Maier, 2020; Ma, 2021), bijvoorbeeld op het terrein van duurzame ontwikkelingsdoelen (SDGs; Meier, Mata, & Wulff, 2021). Met een aanpassing van deze taalmodellen voor de Nederlandse context kunnen we ook een schatting maken van de inzet van burgercollectieven voor SDGs. Daarvoor is wel nodig dat de gegevens goed gestructureerd zijn. Dat kan door heldere instructies en eenduidige definities bij gestandaardiseerde aangifteformulieren, zoals die de Belastingdienst voor ANBI's ontwikkeld heeft. Waarschijnlijk zullen ANBI's de komende jaren via een aangifteplatform jaarlijks gegevens gaan aanleveren aan toezichthouders. Omdat een grote meerderheid van de burgercollectieven de ANBI-status hebben kunnen deze gegevens in de toekomst een veel vollediger en gedetailleerder beeld opleveren van burgercollectieven.

Een jaarlijkse vergelijking van gegevens van burgercollectieven in een monitor kan op termijn inzicht bieden in de levenscyclus en duurzaamheid van initiatieven: hoeveel collectieven komen er elk jaar bij? Op welke maatschappelijke terreinen en in welke geografische gebieden zijn ze actief? Neemt het aantal burgers dat zij bereiken toe in de loop van de tijd? Welke initiatieven groeien of krimpen in de loop van de tijd? Welk deel haalt het niet en verdwijnt weer? Welke eigenschappen van burgercollectieven houden verband met hun overlevingskansen? Hoe veranderen burgercollectieven in de loop van hun bestaan?

Met deze gegevens kunnen we meer inzicht krijgen in de impact waardeketen van burgercollectieven. Daarmee krijgen we zicht op het bereik van burgercollectieven: hoeveel burgers

bereiken zij met de activiteiten die ze aanbieden? Door combinatie met andere gegevens kunnen we misschien een schatting geven van de directe uitkomsten van de initiatieven en in sommige gevallen zelfs de indirecte opbrengsten op de langere termijn. In de analyse van gegevens over burgercollectieven is het van bijzonder belang om een longitudinale opzet te hanteren.

Om inzicht te verwerven in de bijdrage die burgercollectieven leveren aan de kwaliteit van de samenleving is het ook van belang om hun verhouding te bepalen ten opzichte van de overheid en de markt: vormen hun initiatieven een aanvulling, komen zij ervoor in de plaats, zijn ze er actief mee in strijd, of zijn ze leidend als uitvinder, wegbereider en voorbeeld?

Vanuit hun relaties met overheid en marktpartijen kunnen burgercollectieven sociale innovaties opleveren en de democratie versterken. De mate waarin burgercollectieven daarin slagen hangt niet alleen af van de eigenschappen van burgercollectieven, maar ook van externe omstandigheden en de manieren waarop zij samenwerken met elkaar, met brancheorganisaties, met andere maatschappelijke organisaties, met bedrijven, en met de overheid. Daarom raden we aan om het netwerk van burgercollectieven in kaart te brengen.

Literatuur

Amsterdam.nl (2023, 13 juli). Twee jaar lang 'gewoon geld' voor Amsterdamse bijstandsgezinnen. <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/college/wethouder/marjolein-moorman/persberichten/twee-jaar-lang-gewoon-geld-amsterdamse/>

Arends, J. & Tummers, M. (2022). Vrijwilligerswerk 2021. Den Haag: CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/vrijwilligerswerk-2021>. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/42/steeds-minder-mensen-doen-vrijwilligerswerk>

Bakker, J., Denters, B., Oude Vrielink, M., & Klok, P. J. (2012). Citizens' initiatives: How local governments fill their facilitative role. *Local Government Studies*, 38(4), 395-414. <https://doi.org/10.1080/03003930.2012.698240>

Balbo, L., Boiardi, P., Hehenberger, L., Mortell, D., Oostlander, P. & Vittone, E. (2016). *A Practical Guide to Venture Philanthropy and Social Impact Investment*. Brussel: European Venture Philanthropy Association. <https://philea.issueab.org/resource/a-practical-guide-to-venture-philanthropy-and-social-impact-investment.html>

Bekkers, R. (2013). De maatschappelijke betekenis van filantropie. Oratie Vrije Universiteit Amsterdam. https://renebekkers.files.wordpress.com/2013/04/bekkers_filantropie.pdf

Bekkers, R. (2017). Inleiding. Pp. 21-28 in: Bekkers, R. Schuyt, T.N.M., & Gouwenberg, B.M. (Red.). *Geven in Nederland 2017: Giften, Sponsoring, Legaten en Vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Lenthe. https://renebekkers.files.wordpress.com/2020/02/c_gin2017_inleiding.pdf

Bekkers, R., De Wit, A., Hoolwerf, L.K., & Boezeman, E.J. (2015). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. Pp. 135 – 154 in: Bekkers, R., Schuyt, T.N.M., & Gouwenberg, B.M. (Eds.). *Geven in Nederland 2015: Giften, Sponsoring, Legaten en Vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Reed Business. https://renebekkers.files.wordpress.com/2015/09/gin2015_h6_vrijwilligerswerk.pdf

Bekkers, R., Gouwenberg, B., Koolen-Maas, S. & Schuyt, T. (2022, Eds.). *Geven in Nederland 2022: maatschappelijke betrokkenheid in kaart gebracht*. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://osf.io/kqa8j/>

Bekkers, R.H.F.P., Van Leijenhorst, G.J., & Leijten, A.E.M. (2022). Toezicht op Algemeen Nut. Advies aan de staatssecretaris Fiscaliteit en Belastingdienst. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/06/21/rapport-toezicht-op-algemeen-nut>

Bekkers, R. & Van Teunenbroek, C. (2022). Geven door huishoudens. Pp. 84-118 in: Bekkers, R., & Gouwenberg, B.M. (Eds.). *Geven in Nederland 2022: Maatschappelijke betrokkenheid in kaart gebracht*. Amsterdam: Amsterdam University Press. https://renebekkers.files.wordpress.com/2022/06/bekkers_vanteunenbroek_22_h1_gin22.pdf

Bekkers, R. & Verkaik, D. (2014). How to estimate what participation in third sector activities does for participants. Deliverable 3.2 of the project: "Impact of the Third Sector as Social Innovation" (ITSSOIN, 613177), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research. https://renebekkers.files.wordpress.com/2023/12/itssoin_d3_2_how_to_estimate.pdf

Belastingdienst (2023, 6 december). Open data – algemeen nut beogende instellingen. <https://download.belastingdienst.nl/data/anbi/anbi.zip>

- Bex, P., Van den Hurk, J. & Hoogenboom, K. (2023). Regeldruk bij vrijwilligersorganisaties en filantropische instellingen: Onderzoek naar de omvang, achtergrond en oplossingsrichtingen voor de ervaren regeldruk bij vrijwilligersorganisaties en filantropische instellingen. Utrecht: Sira Consulting B.V. <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2023D26807>
- Bolwijn, M. (2015). Leger des Heils vult gaten in zorg voor kwetsbaren. De Volkskrant, 27 juli 2015. <http://www.volkskrant.nl/binnenland/leger-des-heils-vult-gaten-in-zorg-voor-kwetsbaren~a4108316/>
- Branden, T., Trommel, W., & Verschuere, B. (2017). The state and the reconstruction of civil society. *International Review of Administrative Sciences*, 83(4), 676–693. <https://doi.org/10.1177/0020852315592467>
- Blok, S., Van Buuren, M.W., & Fenger, H.J.M. (2020). Exclusivity of citizens' initiatives: Fuel for collective action? *Journal of Civil Society*, 16 (3), 243–259. <https://doi.org/10.1080/17448689.2020.1794168>
- Blok, S., Van Buuren, M.W., & Fenger, H.J.M. (2023). The Public Value of Citizens' Initiatives: Evidence from a Dutch Municipality. *American Review of Public Administration*. <https://doi.org/10.1177/02750740231175162>
- CBS (2023). Bedrijven; bedrijfsgrootte en rechtsvorm. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/81588NED/table?searchKeywords=bedrijven%20bedrijfsgrootte%20en%20rechtsvorm>
- Cheng, P., Goodall, E., Hodginson, R. & Kingston, J. (2010). *Financing the Big Society: Why social investment matters*. CAF Venturesome. https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/financing_the_big_society_why_social_investment_matters.pdf
- Clifford, D. (2021). Disparities by deprivation: The geographical impact of unprecedented changes in local authority financing on the voluntary sector in England. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 53(8), 2050-2067. <https://doi.org/10.1177/0308518X211034869>
- De Goede, P., Schrijvers, E. & De Visser, M. (Red.) (2018). *Filantropie op de grens van overheid en markt*. Den Haag: WRR.
- De Jong, D. & Kooij, S. (2017). Van capacity building naar funding plus. Verkrijgbaar op aanvraag via https://fundingplus.nl/?page_id=116
- De Moor, T. (2013). *Homo Cooperans: Institutions for Collective Action and the Compassionate Society*. Oratie Universiteit Utrecht. https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/349371/PUB_Homo_cooperans_EN.pdf
- De Moor, T. (2019). Over oude burgercollectieven en burgercollectieven door en voor ouderen. *Geron*, 21 (3). <https://gerontijdschrift.nl/artikelen/over-oude-burgercollectieven-en-burgercollectieven-door-en-voor-ouderen/>
- De Wit, A. & Bekkers, R. (2017). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. Pp. 191-202 in: Bekkers, R. Schuyt, T.N.M., & Gouwenberg, B.M. (Eds.). *Geven in Nederland 2017: Giften, Sponsoring, Legaten en Vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Lenthe. https://renebekkers.files.wordpress.com/2017/12/dewit_bekkers_17_ginh6.pdf

- De Wit, A., Bekkers, R., & Qu, H. (2022). The Health Advantage of Volunteering Is Larger for the Elderly and the Less Healthy in Europe: A Mega-Analysis. *European Journal of Aging*, 19: 1198-1200. <https://doi.org/10.1007/s10433-022-00691-5>.
- Evers, A., & Ewert, B. (2015). Social innovation for social cohesion. Pp. 107-127 in Nicholls, A. Simon, J. & Gabriel, M. (Eds.). *New Frontiers in Social Innovation Research*. Palgrave MacMillan. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/27885/1/1002117.pdf>
- Filges, T., Siren, A., Fridberg, T., & Nielsen, B. C. (2020). Voluntary work for the physical and mental health of older volunteers: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 16(4), e1124. <https://doi.org/10.1002/cl2.1124>
- Gouwenberg, B. (2018). Vermogensfondsen in Nederland. Pp. 117-120. In: De Goede, P., Schrijvers, E. & De Visser, M. (Red.). *Filantropie op de grens van overheid en markt*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Harrow, J., Jung, T., & Phillips, S. D. (2016). Community foundations: Agility in the duality of foundation and community. Pp. 308-321 in Harrow, J., Jung, T., & Phillips, S. D. (Red.). *The Routledge Companion to Philanthropy*.
- Huber, M., Van Doorn, L. & Davelaar, M. (2022). Waar staan we in de aanpak van dakloosheid in Nederland? Sociale Vraagstukken, 24 maart 2022. <https://www.socialevraagstukken.nl/waar-we-staan-in-de-aanpak-van-dakloosheid-in-nederland/>
- Igalla, M., Edelenbos, J., & van Meerkerk, I. (2019). Citizens in action, what do they accomplish? A systematic literature review of citizen initiatives, their main characteristics, outcomes, and factors. *Voluntas*, 30(5), 1176–1194. <https://doi.org/10.1007/s11266-019-00129-0>
- Igalla, M. & Van Meerkerk, I. (2015). De duurzaamheid van burgerinitiatieven: Een empirische verkenning. *Bestuurswetenschappen*, 69 (3): 25-53. <https://doi.org/10.5553/Bw/016571942015069003003>
- Koolen-Maas, S., Van Teunenbroek, C. & Bekkers, R. (2021). *Geven en werven in de culturele sector in Nederland, 2011-2020*. Amsterdam: Centrum voor Filantropische Studies. <https://renebekkers.files.wordpress.com/2021/12/geven-en-werven-in-de-culturele-sector-in-nederland.pdf>
- Koolen-Maas, S. & De Wit, A. (2022). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. Pp. 231-257 in: Bekkers, R., & Gouwenberg, B.M. (Eds.). *Geven in Nederland 2022: Maatschappelijke betrokkenheid in kaart gebracht*. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://osf.io/kqa8j/>
- Kousis, M., & Paschou, M. (2017). Alternative forms of resilience. A typology of approaches for the study of citizen collective responses in hard economic times. *Partecipazione e conflitto*, 10(1), 136-168. <https://doi.org/10.1285/i20356609v10i1p136>
- LaNSCO.nl (2023). Wat is een sociale coöperatie? <https://lansco.nl/wat-is-sociale-cooperatie-voorbeelden/>
- Lijster, Th. (2022). *Wat we gemeen hebben. Een filosofie van de meenten*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Lindsey, R. (2013). Exploring local hotspots and deserts: investigating the local distribution of charitable resources. *Voluntary Sector Review*, 4(1), 95-116. <https://doi.org/10.1332/204080513X661563>

- Litofcenko, J., Karner, D., & Maier, F. (2020). Methods for classifying nonprofit organizations according to their field of activity: A report on semi-automated methods based on text. *Voluntas*, 31, 227-237. <https://doi.org/10.1007/s11266-019-00181-w>
- Ma, J. (2021). Automated coding using machine learning and remapping the US nonprofit sector: A guide and benchmark. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 50(3), 662-687. <https://doi.org/10.1177/0899764020968153>
- Maas, K. & Liket, K. (2011). Social Impact Measurement: Classification of Methods. Pp. 171-202 in: R.L. Burritt et al. (eds.). *Environmental Management Accounting and Supply Chain Management, Eco-Efficiency in Industry and Science*, 27. https://doi.org/10.1007/978-94-007-1390-1_8
- Meier, D., Mata, R. & Wulff, D. (2021). Text2sdg: An Open-Source Solution to Monitoring Sustainable Development Goals from Text. *ArXiv Preprint* 211005856. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2110.05856>
- Mohan, J. (2015). Charity deserts and social justice: exploring variations in the distribution of charitable organisations and their resources in England. Pp. 191-212 in: Morvaridi, B. (Ed.). *New philanthropy and social justice*. Policy Press. <https://doi.org/10.51952/9781447317005.ch011>
- NCR (2023). Typen coöperaties. <https://www.cooperatie.nl/informatie/typen-cooperaties/>
- Ollongren, K. (2020). Kamerbrief kabinetsreactie verslag werkgroep Halsema en Manifest 15 burgemeesters. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-1ca42717-b5a3-446c-9696-22e783a964d1/pdf>
- Oostveen, M. (2023). Samen bouwen, samen vertrouwen. *De Volkskrant*, 19 juni 2023.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons. The evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panteia (2021). Nationaal Verenigingsonderzoek 2021. Zoetermeer: Panteia. <https://www.nov.nl/documenten+algemeen/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=2096568>
- Payton, R.L. & Moody, M.P. (2008). *Understanding Philanthropy. Its Meaning and Mission*. Bloomington / Indianapolis: Indiana University Press.
- Phills, J. A., Deiglmeier, K., & Miller, D. T. (2008). Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6(4), 34-43. https://ssir.org/images/articles/2008FA_feature_phills_deiglmeier_miller.pdf
- Phillips, W., Lee, H., Ghobadian, A., O'regan, N., & James, P. (2015). Social innovation and social entrepreneurship: A systematic review. *Group & Organization Management*, 40(3), 428-461.
- Rechtspraak.nl (2023). Klimaatzaak Urgenda. <https://www.rechtspraak.nl/Bekende-rechtszaken/klimaatzaak-urgenda>
- Sap, J.W., Vermeulen, B. P. & Zoethout, C.M. (Eds.). (2003). *De publieke taak*. Deventer: Zwolle.
- Schuyt, Th.N.M. (2021). *Filantropie. Hoe maatschappelijke betrokkenheid ons helpt te overleven*. Amsterdam: Boom.
- Siebers, V., Gradus, R. & Grotens, R. (2019) Citizen engagement and trust: A study among citizen panel members in three Dutch municipalities. *The Social Science Journal*, 56:4, 545-554. <https://doi.org/10.1016/j.socij.2018.09.010>

- Social Enterprise NL (2021). Jaarverslag 2020. https://www.social-enterprise.nl/application/files/7716/2633/9729/SENL_Jaarverslag_2020_wg.pdf
- Soares da Silva, D. , Horlings, L.G. & Figueiredo, E. (2018). Citizen Initiatives in the Post-Welfare State. *Social Sciences*, 7, 252; <https://doi.org/10.3390/socsci7120252>
- Thaler, T., & Seebauer, S. (2019). Bottom-up citizen initiatives in natural hazard management: Why they appear and what they can do? *Environmental Science & Policy*, 94, 101-111. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2018.12.012>
- Van der Kolff, S. (2018). Building communities through citizen participation: Societal initiatives and the effects on social cohesion. Master thesis Radboud Universiteit. <https://theses.uhn.ru.nl/server/api/core/bitstreams/efc034d4-152f-4d5f-8108-3f343125319b/content>
- Van der Meer, T., Steenvoorden, E., & Ouattara, E. (2023). Fear and the COVID-19 rally round the flag: a panel study on political trust. *West European Politics*, 46(6): 1089-1105. <https://doi.org/10.1080/01402382.2023.2171220>
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press.
- Verhulst, L., De Ruiter, M. & Noordhoek, P. (2023). *Nationaal Verenigings Onderzoek 2022*. Zoetermeer: Panteia. <https://nationaalverenigingsonderzoek.nl/wp-content/uploads/2023/01/NVO-2022-Rapport.pdf>
- VNG (2021). *Sociaal sterker de crisis uit: Lokaal perspectief op herstel en innovatie na(ast) corona*. Den Haag: Vereniging Nederlandse Gemeenten. <https://vng.nl/sites/default/files/2021-05/sociaal-sterker-de-crisis-uit.pdf>
- Wilson, J., & Musick, M. (1999). The effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62, 141-168. <https://doi.org/10.2307/1192270>

Bijlage 1: Burgercollectieven: de motor achter sociale innovatie en maatschappelijk rendement!

Door een grote diversiteit aan verschijningsvormen en benamingen zou je de grotere beweging misschien niet direct herkennen. Bewonersinitiatieven, wijkcoöperaties, lokale fondsen, wijkbedrijven, energiecoöperaties, sociale ondernemingen; het zijn allemaal vormen waarin burgers zich verenigen om gezamenlijke maatschappelijke doelen te realiseren. Al deze kleine samenwerkingsverbanden van burgers – we vatten ze samen met de term ‘burgercollectieven’ – zijn onderdeel van een grote beweging die het maatschappelijke landschap ingrijpend doet veranderen.

Burgercollectieven maken een opmars in de maatschappij

De beweging maakt een snelle groei door en neemt steeds professionelere vormen aan. De burgercollectieven drijven op de positieve energie die vrijkomt als mensen de krachten bundelen en de regie over hun directe leefomgeving nemen. Steeds vaker wordt kennis en inspiratie gedeeld met burgercollectieven in de omgeving, waardoor regionale en landelijke netwerken ontstaan.

De lokale gemeenschap is de nieuwe zuil

Burgercollectieven hebben een grote reikwijdte. Iedere Nederlander kent er wel een of is er persoonlijk op een of andere wijze bij betrokken. Hun gezamenlijke ledental is groter dan dat van kerken, vakbonden of politieke partijen. ‘De lokale gemeenschap’ is de nieuwe zuil. Het maatschappelijk belang van burgercollectieven is groot: zij zijn onmisbaar voor het behalen van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen¹³ van de Verenigde Naties. In deze notitie duiden we de gemeenschappelijke kenmerken, laten we zien wat burgercollectieven opleveren en doen we een appèl op de overheid om deze nieuwe sector te versterken.

Grote verscheidenheid, duidelijke kenmerken

Ondernemend denken en handelen

Burgercollectieven geven op een ondernemende wijze vorm aan publieke taken vanuit publieke waarden als algemeen belang en solidariteit. Dit ondernemerschap draagt bij aan de onafhankelijkheid en eigen regie van de collectieven.

Burgercollectieven leveren producten en diensten waarvan het decennialang vanzelfsprekend was dat deze werden geleverd door overheden, maatschappelijke instellingen en bedrijven. Actieve burgers inventariseren met elkaar de vraag en organiseren vervolgens zelf het aanbod op terreinen als zorg, welzijn, veiligheid, cultuur, vervoer, voedsel en groen. Doordat ze dit binnen hun directe woonomgeving regelen, weten ‘producenten’ en ‘consumenten’ elkaar eenvoudig te vinden. De winst voor de samenleving zit bijvoorbeeld in (een combinatie van):

- een efficiëntere aanpak dan de markt en de overheid: geen bureaucratie maar adhocratie

---

¹³ www.sdgnederland.nl/sdgs

- betere aansluiting op de vraag: kwaliteit
- het creëren van, al dan niet betaald, werk: meedoen, zelfredzaamheid, vergroting veerkracht

Sociaal kapitaal

In veel gevallen waar diensten of producten door de markt worden aangeboden, wordt economische waarde aan de gemeenschap onttrokken. Door het zelf te organiseren leveren mensen uit de gemeenschap het kapitaal. De gemaakte winst komt direct ten goede aan de gemeenschap.

Burgercollectieven spreken mensen aan op hun gemeenschappelijke gevoel. Hierdoor weten zij burgers te activeren om niet alleen betaald aan de slag te gaan maar ook vrijwillig hun kennis en tijd in te zetten en hun talenten te ontwikkelen. De inzet van dit sociaal kapitaal is van onschatbare waarde voor de Nederlandse samenleving.

Sociale duurzaamheid

Burgercollectieven dragen in hoge mate bij aan het verduurzamen van de gemeenschap. Mensen krijgen weer het gevoel onderdeel te zijn van een groter geheel, waarover ze bovendien democratische zeggenschap hebben. Zo worden in het proces gemeenschappen gecreëerd waaraan welzijn wordt ontleend.

Burgercollectieven opereren vaak op de schaal van buurt, wijk of dorp. Deze (sub)lokale gemeenschappen nemen hierbij, gezien de huidige heterogeniteit van onze samenleving, een steeds belangrijkere plaats in.

De opbrengsten

Van eigendom naar eigenaarschap

Burgercollectieven hebben een gedeelde toekomstvisie. Ze werken aan een duurzame samenleving en streven naar een nieuwe economie. Een economie waarin op zijn minst de basisbehoeften – wonen, energie, zorg en een gezonde duurzame leefomgeving – in democratische, lokale handen zijn. Hiermee bieden zij burgers een serieus alternatief om in deze behoeften te laten voorzien door hun eigen organisaties, in plaats van enkel als belastingbetaler door de overheid of als klant via de markt. Hierdoor ontstaat (collectief) eigenaarschap als alternatief voor een op kapitaal en eigendom gerichte economie.

Meervoudige impact

Integraal werken is voor burgercollectieven vanzelfsprekend. Nu steeds meer voelbaar wordt dat de mogelijkheden niet onbeperkt zijn, ontdekken mensen dat een middel kan dienen voor twee of meer doelen; denk aan energiematregelen die tegelijk de koopkracht én het klimaat beschermen. Door middelen voor meerdere doelen in te zetten, ontstaat meervoudige impact. Burgercollectieven integreren op een natuurlijke wijze diverse sectoren.

Duurzame samenleving

De grootste verdienste van burgercollectieven is een meer duurzame samenleving. Met hun focus op democratische kwaliteit, bewuste omgang met middelen, meervoudige impact en de lange termijn zorgen ze voor een betere balans tussen people, planet & profit. Zo leveren ze een grote bijdrage aan de realisatie van de door de overheid, bedrijven en fondsen omarmde Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

Knelpunten voor burgercollectieven

- Een (goede) aansluiting op de wereld van overheid, bedrijven en fondsen ontbreekt.
- De route die moet worden afgelegd om geld of kennis te verkrijgen, is te bureaucratisch. Dit kost veel tijd en energie.
- Ze worstelen met hun hybride businessmodel, en met het feit dat een deel van de waarde die ze leveren niet wordt 'verzilverd' of 'gekapitaliseerd' maar terecht komt bij andere partijen.
- Er is een gebrek aan passende financiële en juridische modellen. Ze moeten zich nu organiseren in een privaatrechtelijke rechtsvorm waarin ondernemen is gekoppeld aan eigendom. Voor burgercollectieven is eigendom in de klassieke, exclusieve zin niet van belang. Veel meer gaat het om eigenaarschap waarbij het niet draait om zaken 'in bezit' te krijgen maar om gezamenlijke productie en besluitvorming.

Blik vooruit

Waarom verder?

Als burgercollectieven hebben we een sector gecreëerd die van groot maatschappelijk en economisch belang is. Een sector die beter in staat is de diensten en producten te leveren waar mensen om vragen. Die de kracht van de gemeenschap mobiliseert door niet 'van bovenaf' maar 'van onderop' te organiseren. Die helpt bijdragen aan de gestelde duurzaamheids- en klimaatdoelen. Die oplossingen biedt waar de huidige organisatie, zoals die van de ouderenzorg en van de energievoorziening en -transitie, spaak loopt. Bovenal hebben we een sector gecreëerd waarvan het potentieel nog lang niet volledig is benut.

Hoe verder?

We gaan – dwars door sectoren, verschijningsvormen en ontwikkelingsfasen – vanuit een gezamenlijke identiteit en vanuit een gezamenlijke agenda landelijk samenwerken. De verschillende koepels van de initiatieven uit de samenleving werken samen aan het versterken van de burgerbeweging. Deze programmatische samenwerking richt zich in eerste instantie op drie hefboomen voor meer impact, te weten: kennis, kapitaal en juridische innovatie. Deze worden hieronder toegelicht.

Kennis

Burgercollectieven hebben behoefte aan het ontwikkelen en delen van kennis, zodat ze niet allemaal zelf het wiel hoeven uitvinden. Ze zijn geen concurrenten van elkaar. Kennis hoeft daarom ook niet te worden gekapitaliseerd, maar kan vrij worden gedeeld. We zien al veel kennisuitwisseling binnen een sector – hoewel dat nog veel beter kan – maar nog nauwelijks tussen sectoren onderling. Er is geld en ondersteuning nodig om het ontwikkelen en delen van kennis goed te organiseren. Dit vraagt ook om meer kennis over de beweging zelf, en om monitoring van de ontwikkeling ervan.

Wij pleiten voor:

- een kennisplatform dat kennisdeling en ondersteuning van initiatieven organiseert
- beloning voor de inzet van degenen die de kennis ontwikkelen en delen

Kapitaal

Voor de opstart en doorontwikkeling van burgercollectieven is de kapitaalmarkt nodig. De huidige kapitaalmarkt en overige financieringssystemen zijn onvoldoende toegankelijk. Deels omdat er vrijwel altijd naar financieel rendement wordt gekeken en het maatschappelijk rendement onvoldoende meetelt. Dat geldt voor opstartkapitaal voor versnelling van de collectieven en om scale up-financiering.

In de volgende fase is er ook ontwikkelkapitaal nodig. Dit kapitaal heeft in principe een revolverend karakter, want het verdient zich terug uit de onderneming in de toekomst. Ook maatschappelijke initiatieven en sociale ondernemingen zoeken vaak doorontwikkel-financiering en daar past een revolverend fonds bij met lagere financiële rendementseisen. Door ontwikkelkapitaal nationaal te organiseren kunnen alle burgercollectieven deze fase zonder veel risico ontwikkelen.

Wij pleiten voor:

- passende financieringsvormen per type burgercollectief. Burgercollectieven zijn per definitie eigendom van de gemeenschap en derhalve kan de waarde ervan niet worden vervreemd. Er zou niet-revolverend/publiek geld moeten worden vrijgemaakt om de initiatieven door de opstartfase heen te helpen en revolverend geld om de doorontwikkeling mogelijk te maken.

Juridische innovatie

Vanuit haar specifieke positie heeft de ‘beweging van onderop’ behoefte aan juridische innovatie. Burgercollectieven zijn geen markt en geen overheid. Op het snijvlak van privaat en publiek recht worden zij op dit moment onvoldoende bediend. Ook voor de sociale ondernemers passen de huidige rechtsvormen niet.

Wij pleiten voor:

- aanpassing van het juridisch stelsel om de ontwikkeling van de nieuwe golf van organisaties die als hoofdtaak hebben om maatschappelijk rendement te maken te stimuleren.

Met deze notitie doen onderstaande koepels en samenwerkingsverbanden een appèl op de overheid om middelen en beleid aan te passen en daarmee alle organisatie die impact op de Duurzame Ontwikkelingsdoelen en een duurzame samenleving leveren te faciliteren.

Onze concrete behoeften:

- Erkenning voor de onmisbare rol van burgercollectieven bij verduurzaming van gemeenschap en planeet.
- Erkenning voor de onmisbare rol van burgercollectieven bij de uitvoering van vastgesteld beleid.
- Gezamenlijke doelstellingen om, samen met de ministeries, de komende vijf jaar aan te werken.

Op de volgende pagina lichten wij onze organisaties verder toe.

Wij zijn:

Cooplink deelt kennis van en over wooncoöperaties. Het laat voorbeeldinitiatieven zien en houdt wooncoöperaties op de hoogte van trends en het laatste nieuws. Cooplink is ook de plek waar wooncoöperaties elkaar kunnen ontmoeten en ervaringen kunnen uitwisselen.

www.cooplink.nl

Het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA) is een sterk landelijk netwerk van actieve bewonersgroepen, zoals bewonersorganisaties, buurthuizen in zelfbeheer, bewonersbedrijven en coöperaties. Binnen het LSA bundelen zij hun kracht, hun stem en delen zij kennis. Het LSA gaat voor sterke, leefbare buurten waaraan iedereen kan bijdragen. Buurten waar alle partijen samenwerken op basis van gelijkwaardigheid.

www.lsabewoners.nl

MAEX, de maatschappelijke beurs, maakt de activiteiten en impact van sociale initiatieven zichtbaar en meetbaar. Via speciaal door MAEX ontwikkelde tools krijgen initiatieven toegang tot kennis, kapitaal en klanten. MAEX faciliteert bedrijven, overheden, fondsen, en particulieren bij het realiseren van sociale impact via deze initiatieven. Er staan meer dan 1.800 initiatieven genoteerd (peilmoment oktober 2019), die maatschappelijke waarde leveren aan zo'n 4 miljoen Nederlanders.

www.maex.nl

De Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK) en haar provinciale verenigingen ondersteunen 4.000 bewonersorganisaties in het landelijk gebied. Deze organisaties nemen verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid van hun dorp en regio, door voorzieningen die voor hen van belang zijn zelf te realiseren.

www.lvkk.nl

Stichting Lokale Fondsen Nederland (LFN) droomt van een inclusieve en leefbare lokale samenleving voor elke inwoner en wil daaraan bijdragen door het stimuleren, motiveren en ondersteunen van lokale fondsen in heel Nederland. LFN helpt initiatiefnemers hun eigen lokale fonds op te richten en ondersteunt het netwerk van bestaande lokale fondsen. Want LFN vindt dat iedere gemeente in Nederland zijn eigen lokale fonds verdient!

www.lokalefondsen.nl

Nederland Zorgt Voor Elkaar is het landelijk netwerk van burgercollectieven die zich bezighouden met het organiseren van de vraag en/of het aanbod van ontmoeting, ondersteuning, zorg, welzijn en (verzorgd) wonen. Inmiddels zijn er meer dan 800 van dit soort initiatieven, die opereren onder namen als zorgcoöperaties, naobezorgpunten, stadsdorpen of zorgzame dorpen. Samen zorgen zij voor enkele miljoenen Nederlanders.

www.nlzve.nl

De Nationale Coöperatieve Raad (NCR) is de vereniging van coöperaties in Nederland. Als coöperatief kenniscentrum, platform en belangenbehartiger richt de dienstverlening zich op de collectieve coöperatieve sector en op individuele coöperaties. Coöperaties zijn te vinden in allerlei sectoren: van landbouw tot dienstverlening, van energie tot zorg. Nederland telt ruim 2.500 coöperaties met samen 25 miljoen lidmaatschappen en zijn samen goed voor 18% van het BBP.
www.cooperatie.nl

Energie Samen is de brancheorganisatie voor duurzame energie-initiatieven van burgers, boeren en andere ondernemers. Samen steken zij de handen uit de mouwen voor meer en sterkere lokale duurzame energieprojecten. Nederland telt inmiddels 582 lokale energiecoöperaties. De productie van duurzame energie door burgercollectieven is in 2019 met 70% toegenomen en is genoeg voor ruim 235.000 huishoudens.
www.energiesamen.nu

Bijlage 2: Steekproefsamenstelling

In eerste instantie hebben we voor elk van de ondertekenaars van het manifest op basis van toeval en zonder teruglegging steekproeven getrokken van de initiatieven die bij de ondertekenaars en bij CollectieveKracht zijn aangesloten en die vermeld staan op hun websites. Op basis van de aantallen initiatieven die de ondertekenaars op hun websites vermeldden waren bijna vijfduizend initiatieven bij hen aangesloten. In tweede instantie hebben we ook informatie uit niet-openbare bestanden kunnen gebruiken over relaties van LSA Bewoners en NLZVE, en hebben we informatie kunnen gebruiken over de leden van Energie Samen. Daarmee kwamen nog eens bijna tienduizend initiatieven in beeld. Het totaal aantal eenheden in het steekproefkader kwam daarmee op 14.660.

Tabel B2.1 Steekproefoverzicht

	Eerste steekproefkader 17 april 2023		Tweede steekproefkader 13 juli 2023		Totale steekproef		
	N	n	N	n	N	n	gewicht
Cooplink	162	10			149	10	14,9
LSA Bewoners	151	10	7.800	10	7.800	20	390,0
MAEX	2.404	10			2.404	10	240,4
NLZVE	13	13	1.469	10	1.469	23	63,9
NCR	243	10			243	10	24,3
CollectieveKracht	73	10			73	10	7,3
LVKK	1.817	60			1.817	60	30,3
Energie Samen			705	20	705	20	35,3
Totaal	4.863	123	9.974	40	14.660	163	89,9
Aantal dubbeltellingen		1		1		2	
Geschat aantal unieke initiatieven					14.480		

Van elk van de koepels hebben we op basis van toeval zonder teruglegging minstens tien initiatieven geselecteerd voor het onderzoek.

De steekproef van Cooplink is gebaseerd op de lijst met initiatieven die op de website <https://www.cooplink.nl/initiatieven> staat. Ten tijde van de eerste steekproeftrekking telde de lijst 149 initiatieven.

Van LSA bewoners hebben we er in beide steekproeven tien opgenomen. De eerste steekproef hebben we getrokken uit de initiatieven die op de website vermeld stonden. De tweede steekproef van initiatieven die bekend zijn bij LSA Bewoners hebben we getrokken uit een Excel bestand met 7800 relaties.

Van MAEX hebben we een steekproef getrokken van de initiatievenlijst op de website, <https://maex.nl/#/initiatives/overview>. Bij de eerste steekproeftrekking stonden er 2.404 initiatieven op.

Van NLZVE hebben we in de eerste steekproef alle initiatieven geselecteerd die op de website als leden vermeld stonden.¹⁴

Van NCR hebben we op de website <https://www.cooperatie.nl/leden/> informatie over coöperaties gevonden en daaruit een steekproef getrokken van 10 cases.

De Landelijke Vereniging van Kleine Kernen (LVKK) is een koepel van koepels. Van de websites van zes provincies (Zuid-Holland: ZHVKK; Noord-Holland: Dorpswerk Noord-Holland; Groningen: Groninger Dorpen; Drenthe: BOKD Gelderland: DKK Gelderland; Noord-Brabant: VKKNB) hebben we elk tien initiatieven geselecteerd.

Van de initiatieven die aangesloten zijn bij Energie Samen hadden we twee groepen initiatieven: de Lokale Energie Monitor 1 en 2. Uit elke groep hebben we op basis van toeval tien initiatieven geselecteerd. EnergieSamen had geen lijst van aangesloten initiatieven op de website. Zij konden daarom niet mee in de eerste steekproef. In oktober 2023 hebben we een Excel bestand gedownload met twee 3 verschillende tabbladen met initiatieven. De eerste twee bevatte individuele initiatieven en de laatste bevatte koepelorganisaties voor die initiatieven. We hebben daarom van elk van de eerste twee tabbladen een steekproef genomen van 10. Deze populaties telden samen op tot 705 initiatieven.

We hebben in april een eerste aselechte steekproef getrokken van de initiatieven die vermeld waren als aangesloten bij ondertekenaars van het manifest. Tabel B2.2 geeft de gerealiseerde steekproef weer.

Tabel B2.2. Eerste steekproeftrekking in cijfers

	<i>Aantal initiatieven</i>	<i>Deelgetal</i>	<i>Toevallig getal</i>	<i>Steekproef</i>
Cooplink	162	16	11	10
LSA	151	15	5	10
MAEX	2.404	240	49	10
NLZVE	13	-	-	13
NCR	243	24	4	10
Energie Samen	-	-	-	-
CollectieveKracht	73	7	6	10
Totaal	3.044			63

Voor iedere koepelorganisatie die het manifest heeft ondertekend hebben we eerst een deelgetal bepaald door het aantal betrokken initiatieven dat vermeld was op de website te delen door 10. Vervolgens hebben we op basis van toeval een getal gekozen tussen 1 en het deelgetal. Het totale leden aantal van Cooplink was 162, dus hebben we een random getal getrokken tussen 1 en 16. In dit geval is dat 11 geworden. Dit getal markeert het eerste initiatief in de steekproef. Het volgende initiatief staat 16 plekken verder op de ledenlijst, dus op plek 27. Omdat de koepelorganisatie Nederland Zorgt Voor Elkaar (NLZVE) maar 13 aangesloten initiatieven heeft hebben we hen allemaal opgenomen in de steekproef.

¹⁴ Peildatum: 17 april 2023. Op de website van NLZVE staan intussen vijftien leden vermeld, zie https://www.nlzorgtvoorelkaar.nl/overzicht_wiezijnwij/onze-leden/default.aspx.

In aanvulling op de ondertekenaars van het manifest kwamen we nog een koepelorganisatie van maatschappelijke initiatieven op het spoor die burgercollectieven zou kunnen bevatten: CollectieveKracht. We hebben uit de initiatieven die op de website vermeld staan op dezelfde wijze een steekproef getrokken als voor de ondertekenaars van het manifest.

De Landelijke Vereniging van Kleine Kernen (LVKK) bestaat uit een groep van regionale verenigingen van Kleine Kernen, ieder verbonden aan een provincie. We hebben elke provinciale Vereniging van Kleine Kernen (pVKK) beschouwd als een koepelorganisatie. Van elk van deze verenigingen hebben we een steekproef is genomen van de aangesloten initiatieven. Tabel 2 geeft een overzicht van de steekproeven van de pVKK.

Omdat op de websites van Doarps Wurk (Friesland), OVKK (Overijssel), ZVKK (Zeeland) en VKKL (Limburg) geen lijsten van aangesloten initiatieven stonden konden we daar geen steekproeven van trekken. Voor de steekproef van Groninger Dorpen, die de aangesloten initiatieven op een kaart heeft gepresenteerd, hebben we verspreid uit de provincie op het gezicht willekeurig 10 projecten gekozen. De website van BOKD (Drenthe) bevatte een lijst van belangenverenigingen (N=123) en dorpshuizen (N=100). Omdat alleen de lijst van dorpshuizen links naar de websites van de initiatieven vermeldde hebben we de aselecte steekproef alleen uit de dorpshuizen getrokken. De in totaal 60 in de steekproef opgenomen initiatieven vormen 5,50% van het totaal aantal van 1090 initiatieven.

Tabel B2.3 Steekproeven provinciale verenigingen van kleine kernen in cijfers

	<i>Aantal initiatieven</i>	<i>Deelgetal</i>	<i>Toevallig getal</i>	<i>Steekproef</i>
Groninger Dorpen	177	17	5	10
Doarps Wurk	-	-	-	-
BOKD	100	22	3	10
OVKK	-	-	-	-
DKK Gelderland	555	55	17	10
Dorpswerk Noord-Holland	101	10	5	10
Zuid-Holland VKK	13	-	-	10
Zeeland VKK	-	-	-	-
VKK Noord-Brabant	144	14	8	10
VKK Limburg	-	-	-	-
Totaal	1.090			60

Dataverzameling

Als uitgangspunt voor de dataverzameling hebben we de namen gebruikt van de initiatieven die op de websites van de koepelorganisaties stonden. Vervolgens hebben we de website van de initiatieven opgezocht voor zover die niet vermeld waren op de website van de koepelorganisatie. Alle gegevens die we konden vinden op de website van het burgercollectief hebben we in een Excel database ingevoerd. Dit betreft het KvK-nummer, RSIN-nummer, beschikbaarheid van een jaarverslag, het werkgebied en de vestigingsplaats. De exclusiviteit voor leden, een eventueel winsttoegmerk, en de sector waarin het initiatief actief is hebben we zelf geëvalueerd op basis van de informatie op de website.

Voor de exclusiviteit voor leden hebben we gekeken naar de activiteiten van het initiatief. Alleen wanneer expliciet vermeld stond dat alleen leden hieraan mogen deelnemen hebben we de activiteiten als exclusief voor leden beschouwd. Wanneer de activiteiten bijvoorbeeld omschreven werden als het stimuleren van de sociale cohesie in de buurt of als een ontmoetingsplek voor mensen in de buurt hebben we die beschouwd als niet exclusief voor leden.

Het particuliere winstoogmerk hebben we in eerste instantie bepaald aan de hand van de statuten, of indien die niet beschikbaar waren aan de hand van de doelomschrijving van de organisatie. In de statuten van een ANBI of stichting staat omschreven wat de organisatie mag doen met eventuele winst die gemaakt wordt. Initiatieven die de winst niet uitkeren maar investeren in het initiatief hebben we als gericht op collectieve winst. Als in de statuten werd aangegeven dat eventuele winst niet aan aandeelhouders, medewerkers, leden of het bestuur mag worden uitgekeerd, dan hebben we het initiatief beschouwd als niet gericht op particuliere winst. Met deze procedure houden we rekening met de mogelijkheid dat initiatieven geen particulier winstoogmerk hebben maar een collectief winstoogmerk.

We hebben op de websites van de initiatieven gezocht of er een jaarverslag downloadbaar was en van welk jaar het meest recente jaarverslag op de website is gezet. Enkele initiatieven hadden geen jaarverslag gepubliceerd maar wel een jaarrekening. Alleen initiatieven die een downloadbaar jaarverslag op de website hebben gezet hebben we als zodanig aangemerkt.

In het werkgebied wordt aangegeven of de activiteiten van de organisatie verder reiken dan de lokale gemeente of het stadsdeel. Ook initiatieven die in meerdere dorpen actief zijn hebben we als lokale initiatieven beschouwd. Met regionaal wordt aangegeven dat het om een gehele streek of provincie gaat waarin gewerkt wordt. Initiatieven die door heel Nederland werken hebben we beschouwd als nationale initiatieven. We hebben ook twee initiatieven gevonden die ook buiten Nederland werken. Deze hebben we beschouwd als actief in een internationaal werkveld.

De sector waarin het initiatief actief is hebben we ingedeeld op basis van de categorieën die de toezichthouder CBF voor fondsenwervende goederdoelenorganisaties hanteert (zie bijlage 4).

Weging

Omdat het aandeel van de totale populatie dat we in de totale steekproef hebben opgenomen per koepel verschilt hebben we de initiatieven een steekproefgewicht gegeven. Elk initiatief in de steekproef dat bij Cooplink is aangesloten staat voor 15 andere initiatieven die ook bij Cooplink zijn aangesloten. Over de totale steekproef bezien staat elk initiatief in de steekproef voor 90 andere initiatieven die bij de koepels zijn aangesloten.

Bepaling aantal burgercollectieven

Het aantal burgercollectieven hebben we vastgesteld door van alle initiatieven in de steekproef informatie te verzamelen over de vijf kenmerken van burgercollectieven van hun websites, uit hun jaarverslagen, uit het KvK register en uit het ANBI-register (Belastingdienst, 2023). Als we voor een initiatief in geen van deze bronnen contra-indicaties aantreffen op de vijf kenmerken hebben we het initiatief als een burgercollectief geteld. Tabel B2.4 geeft een overzicht van het aantal contra-indicaties voor de initiatieven in de steekproef per koepel.

De logica van deze procedure is dat een initiatief als burgercollectief geldt, tenzij we contra-indicaties vinden. Voor een aanzienlijk deel van de initiatieven konden we echter op geen informatie vinden over de criteria. Als we deze initiatieven buiten beschouwing laten waarvoor we geen gegevens konden vinden, dan ziet de verdeling eruit zoals in Tabel B2.5.

Tabel B2.4 Aantal contra-indicaties per koepel (ongewogen)

	0	1	2	3	4	5	totaal
Cooplink	6	4	0	0	0	0	10
LSA Bewoners	10	7	0	0	1	0	20
MAEX	5	3	1	1	0	0	10
NLZVE	11	12	0	0	0	0	23
NCR	0	1	1	2	6	0	10
CollectieveKracht	5	4	1	0	0	0	10
LVKK	49	11	0	0	0	0	60
Energie Samen	0	4	6	9	1	0	20
Totaal	86	46	9	12	8	0	161
<i>Gewogen percentage</i>	<i>53</i>	<i>35</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>0</i>	<i>100</i>

Tabel B2.5. Contra-indicaties inclusief onbekende gegevens (gewogen)

	Onbekend	Nee	Ja
Vrijwillig initiatief van burgers	13	25	62
Geen winstdoelstelling	25	9	66
Maatschappelijke doelstelling	6	20	74
Exclusief voor leden	20	17	64
Totaal	28	28	44

Bijlage 3: Schattingen van de omzet van verenigingen en sociale ondernemingen in Nederland

Verenigingen

Het Nationaal Verenigingsonderzoek (NVO) over het jaar 2021 (Panteia, 2021) geeft informatie over de omzet van 3.881 vrijwilligersorganisaties, die informatie gaven over hun omzet. 21% van de respondenten had een omzet van maximaal €2.500. Dit zijn naar schatting 823 organisaties. Hun gezamenlijke omzet is iets meer dan €1 miljoen. Als we de omzet van alle respondenten in het onderzoek bij elkaar optellen komen we op een geschatte totale omzet van €176 miljoen. In het NVO van 2022 (Verhulst, De Ruiter, & Noordhoek, 2023) was 79% van de respondenten een vrijwilligersorganisatie. Als we rekenen met het CBS-cijfer van 42.560 verenigingen, dan zijn er 33.263 vrijwilligersorganisaties in Nederland. Als we veronderstellen dat de respons op de vragenlijst representatief is voor alle vrijwilligersorganisaties in Nederland, dan kunnen we op basis van de verdeling van de omzet onder de respondenten een schatting maken van de totale omzet van alle leden. Die komt uit op €1.516 miljoen, ofwel iets meer dan €1,5 miljard.

	In respons NVO21		Alle vrijwilligersorganisaties		
	%	n	€	n	€
tot €2.500	21	823	1.028.750	7.056	8.820.000
€2.5k tot €5k	16	627	2.351.250	5.376	20.160.000
€5k tot €10k	18	706	5.295.000	6.048	45.360.000
€10k tot €50k	28	1.098	32.940.000	9.407	282.210.000
€50k tot €100k	8	314	23.550.000	2.688	201.600.000
€100k tot €500k	7	274	82.200.000	2.352	705.600.000
€500k tot €1mln	1	39	29.250.000	336	252.000.000
Totaal	99	3.881	176.615.000	33.263	1.515.750.000

Sociale ondernemingen

Het jaarverslag over het jaar 2020 van Social Enterprise NL meldt dat er per 31 december 2020 404 sociale ondernemingen aangesloten zijn bij Social Enterprise NL. 154 leden vulden een vragenlijst in, waarin zij informatie gaven over hun omzet. Onder deze respondenten was de geschatte totale omzet €186 miljoen. Als we veronderstellen dat de respons op de vragenlijst representatief is voor alle leden, dan kunnen we op basis van de verdeling van de omzet onder de respondenten een schatting maken van de totale omzet van alle leden. Die komt uit op €490 miljoen.

	In respons			Onder alle leden	
	%	n	€	n	€
tot €50.000	20	31	775.000	81	2.025.000
€50k tot €100k	10	15	1.125.000	40	3.000.000
€100k tot €250k	11	17	2.975.000	45	7.875.000
€250k tot €500k	14	22	8.250.000	57	21.375.000
€500k tot €1mln	21	32	24.000.000	85	63.750.000
€1mln tot €2.5mln	11	17	29.750.000	44	77.000.000
€2.5mln tot €5mln	5	8	30.000.000	20	75.000.000
Meer dan €5mln	8	12	90.000.000	32	240.000.000
Totaal	100	154	186.875.000	404	490.025.000

Bijlage 4: Sectorindelingen GIN, CBF en ANBI

Sector code	GIN doel	CBF – niche	CBF - subniche	CBF - Voorbeelden	ANBI voorbeelden
1	Kerk en levensbeschouwing	Religie en levensbeschouwing	Religie en levensbeschouwing	zendingswerk, ondersteuning religieuze gemeenschappen, bijbelscholen	Parochies, religieuze gemeenschappen (KNR), parochiële charitatieve instellingen (PCI's), kerkelijke gemeenten, diaconie fondsen, loges van vrijmetselaren en rozenkruisers, afdelingen humanistisch verbond, moskeeën
2	Gezondheid	Gezondheid	Medisch onderzoek en preventie	medisch onderzoek, voorlichting & bewustwording, zorgvernieuwing, opleidingen	
3	Gezondheid	Gezondheid	Genezing en zorg	zorgcentra, ziekenhuizen, hospices, revalidatie, patiëntbehandelingen	EHBO verenigingen, zorgcoöperaties
4	Gezondheid	Gezondheid	Patiënten en families	patiëntenbelangen, patiëntenvoorlichting, ondersteuning families	
5	Internationale hulp	Internationale hulp en mensenrechten	Welvaartsverbetering	armoedebestrijding, voedselvoorziening, werkgelegenheid, minimum	Alleen instellingen gericht op doelen buiten Nederland

				inkomen, innovatie in industrie en infrastructuur	
6	Internationale hulp	Internationale hulp en mensenrechten	Gezondheid in ontwikkelings-samenwerking	kwaliteit van en toegang tot gezondheidszorg	Alleen instellingen gericht op doelen buiten Nederland
7	Internationale hulp	Internationale hulp en mensenrechten	Onderwijs in ontwikkelings-samenwerking	kwaliteit van en toegang tot onderwijs	Alleen instellingen gericht op doelen buiten Nederland
8	Internationale hulp	Internationale hulp en mensenrechten	Noodhulp	noodhulpverlening in ramp- en oorlogsgebieden, vluchtelingenopvang in de regio	Alleen instellingen gericht op doelen buiten Nederland
9	Internationale hulp	Internationale hulp en mensenrechten	Mensenrechten	democratie, gendergelijkheid, rechten van minderheden, empowerment, vluchtelingen	Instellingen in deze categorie kunnen ook gericht zijn op doelen binnen Nederland
10	Natuur, Milieu	Natuur en milieu	Natuur en milieu	park- of gebiedsbeheer, biodiversiteit, oceanen, luchtkwaliteit, wildlife	
11	Dieren	Dieren	Dierenrechten en dierenwelzijn	dierenbelangen, opvang van dieren, asielen	

12	Dieren	Dieren	Dierentuinen	dierentuinen, aquariums	
13	Cultuur	Kunst en cultuur	Monumenten	cultuurhistorische gebouwen, molens	
14	Cultuur	Kunst en cultuur	Musea	musea	Vriendenstichtingen musea
15	Cultuur	Kunst en cultuur			Podiuminstellingen
16	Cultuur	Kunst en cultuur			Cultureel erfgoed, heemkundekringen, historische genootschappen
17	Onderwijs en onderzoek	Onderwijs en wetenschap	Onderwijs en wetenschap	scholen, universiteiten, onderwijsvernieuwing en -hervorming	Steunstichtingen Christelijk onderwijs
18	Onderwijs en onderzoek	Onderwijs en wetenschap	Studiebeurzen	scholarships, tegemoetkoming reiskosten, ondersteuning studenten en scholieren	
19	Maatschappelijke en sociale doelen	Welzijn	Maatschappelijke en sociale Doelen	ondersteuning in maatschappelijk verkeer, jeugd- en ouderenzorg, verslavingszorg, mensen met een beperking, integratie, daklozen, voedselbank, sport als verbinding	Bibliotheken, jeugdsportfondsen

20	Sport en recreatie	Welzijn	Sport	Sport voor de sport	
21	Sport en recreatie	Welzijn		Sport voor een ander doel	
22	Maatschappelijke en sociale doelen	Welzijn	Wensen en uitjes	Wensstichtingen, reizen, dagjes uit	
23	Overige doelen				Overheid: nationaal, provincies, gemeenten, waterschappen
24	Overige doelen				Woningbouwverenigingen, woonstichtingen, huurdersverenigingen, verenigingen van eigenaren
25	Overige doelen				Politieke partijen, zowel landelijk als lokaal
26	Overige doelen				Overige instellingen, niet behorend bij een van de bovenstaande categorieën
27	Overige doelen	Duurzaamheid	Energie		Energiecoöperaties